

שרשרת הדורות

Sharsheret Hadorot

חקר תולדות המשפחה היהודית

תוכן העניינים

1.....	בשער
2.....	משולחנה של חנה פורמן, יו"ר החברה הגניאלוגית הישראלית
	משפחת הורנשטיין המיוחדת במינה בראדומישל
3.....	מלוין ר' נרבאך
	על שמות המשפחה של "יליד ירושלים" הסופר שמואל יוסף עגנון
8.....	חנן רפפורט
	האם ואיך קשורה משפחת אולמן אל משפחת רחנבאום – גילגולו של תחקיר
9.....	אודיאל ניסל
	תולדות משפחת ברציובקה – משפחה עתיקה מקראקוב (1690-2006)
11.....	יעקב לאור
	האוספים הגניאלוגיים של גנזך "קידוש השם" – ביקור בספרייה ובארכיון
13.....	סוזן אדל וגילדה קורצמן
	שלוחה של "יד ושם" בגבעתיים – ביקור בספריית השלוחה
15.....	סוזן אדל וגילדה קורצמן
	הארכיון ההיסטורי של מחיאון החאן לתולדות חדרה – מאגר מידע לוקאלי
15.....	ינה רודין
	הכנס הבינלאומי ה-6 שנערך בניו יורק באוגוסט 2006 – קבוצות הדין
	המיוחדות (קד"ם SIG) – סיכומי הפגישות
18.....	מטילדה טגר
18.....	דניאל קוז
19.....	מרתה לבצין
19.....	מרל קסטנר, דורותי ברנשטיין וברוס רייש
20.....	שאל איסרוף
	סיכומי מאמרים מכתבי עת גניאלוגיים זרים
22.....	אסתר רמון
23.....	מטילדה טגר

החברה הגניאלוגית הישראלית

ת"ד 4270 ירושלים 91041 טל': 0884-688 (08)

E-mail: igs@isragen.org.il Web: www.isragen.org.il

החברה הגניאלוגית הישראלית היא עמותה ללא כוונת רווח, שנוסדה ב-1983, מספר רשום 8-240-010-58

הוועד הארצי: חנה פורמן – יו"ר, ד"ר לאה גדליה – מזכירה, אברהם צפדיה – גזבר
מנהלת אתר החברה: רוז פלדמן

תאריכי המפגשים של כל הסניפים יתפרסמו בהודעת דואר אלקטרוני וכן באתרי החברה.

סניף ירושלים: ד"ר רוז כהן – יו"ר, ד"ר לאה גדליה – מזכירה. לפרטים נוספים: msleag@bezeqint.net
קבוצת דוברי אנגלית בסניף ירושלים: מרכזת – ברברה סיגל bsiegel@netvision.net.il או 561-8153 (02)
המפגשים מתקיימים בבית פרנקפורטר, דרך בית לחם 80, ירושלים, ביום ד' הרביעי בכל חודש.

סניף הנגב: ד"ר מרתה לב-ציון – יו"ר, שירלי רוזן – מזכירה
המפגשים מתקיימים בבית הכנסת "מגן אברהם" בעומר, ביום ד' הראשון של כל חודש.
לפרטים נוספים: 646-0494 (08) או martha@bgu.ac.il

סניף תל-אביב: בילי שטיין – יו"ר, רוז פלדמן – מזכירה, מיכאל רסטצר – גזבר
המפגשים מתקיימים ביום ב' השני של כל חודש ב"בית התנין", שד' רוטשילד 16, תל-אביב.
לפרטים נוספים: rosef@post.tau.ac.il

סניף נתניה: גז' איזקס – יו"ר
המפגשים מתקיימים ב-AACI, שד' שמואל הנציב 28, נתניה.
לפרטים נוספים: 882-8402 (09) או isaacsj@netvision.net.il

סניף בית שמש: למידע ופרטים נוספים – חנה פורמן ehfurman@netvision.net.il

סניף חיפה והצפון: חנה שטיינבלט – מזכירה
המפגשים מתקיימים בבית הורים "פסגת אחוזה", רח' סיני 6, חיפה, ביום ה' השלישי בכל חודש.
לפרטים נוספים: חנה שטיינבלט hanna_st@hotmail.co.il, ובטלפון – יוסף רום 629-4962 (04) משעה 14:30

קבוצות בעלות עניין מיוחד (SIGs) ורכויהן:
גרמניה ואוסטריה: אסתר רמון ramon@actcom.co.il
הונגריה: מנשה דוידוביץ mnashe@zoot.tau.ac.il
לאטביה: ד"ר מרתה לב-ציון martha@bgu.ac.il
ליטא: ד"ר רוז כהן רוז roseron@shani.net
ספרדים באגן הים התיכון: מטילדה טגז tagger@actcom.co.il
פולין: עד הודעה חדשה יש לפנות אל: igs@isragen.org.il

כתב העת "שרשרת הדורות"

מיסדת ועורכת ראשונה: אסתר רמון

עורכת: יוכבד קלוזנר

חברי המערכת ומתרגמים: שלום ברונשטיין, מרים הרינגמן, מטילדה טגז, הרולד לואין, הרייט קסו
הגשת חומר לפרסום ב"שרשרת הדורות": אנו מקבלים בברכה מאמרים הדנים בכל ההיבטים של הגניאלוגיה היהודית
וכמו כן חומר גרפי (צילומים, איורים, מפות, תעודות וכו'). המחבר מתבקש להוסיף מידע ביוגרפי קצר, וכן את כתובתו
האלקטרונית, אם יש. החומר יוגש כמסמך נלווה (attachment) בפורמט Word לדואר האלקטרוני של החברה
ל: igs@isragen.org.il, או ישירות לעורכת yklaus@netvision.net.il, או על גבי דיסקט בדואר רגיל לכובת של
החברה: ת"ד 4270 ירושלים 91041.

המערכת שומרת לעצמה את הזכות לתרגם את המאמרים מאנגלית לעברית ומעברית לאנגלית, ולערוך אותם לפי הצורך.
המערכת אינה אחראית לטעויות עובדתיות במאמרים המתפרסמים.

דמי חבר לשנה: 220 ש"ח. התשלומים בצ'ק לפקודת החברה הגניאלוגית הישראלית, ת"ד 4270 ירושלים 91041.
החברות כוללות השתתפות בכל ההרצאות בכל אחד מן הסניפים, השתתפות במפגשי קבוצות העניין המיוחד (SIGs) וכן
קבלת כתב העת שרשרת הדורות והשאלת ספרים.
שאלות: נא לשלוח מעטפה ממוענת ומבוילת לתשובה.

כשר

שלושה מאמרים בגיליון זה עוסקים, כיאה לכתב עת גניאלוגי, בתיאור תולדות משפחות: שהרי בגרעין המחקר הגניאלוגי, שסביבו נרקמת העבודה, כבר טמונה המטרה העיקרית, שהיא בניית תמונה מהימנה, עד כמה שאפשר, של המשפחה שעומדת במרכז המחקר. ואם כי הנושא אחד הוא, אין סוף לגיוון התיאורים, ואינה דומה המשפחה מגליציה לזו שבגרמניה, או בספרד, או בליטא, המשפחה שהתגוררה בכפר אינה דומה לזו שבעיר והדברים ידועים. גיוון זה משתקף במאמרים המובאים בגיליון שלפנינו.

המאמר של ד"ר מל ורבאך מביא את סיפורה של משפחת הורנשטיין מראדומישל, שהיא אכן מיוחדת במינה: עשירה וחסידית, עוסקת בצדקה ומעורבת עם הקהילה. יעקב לאור מתאר בצורה מפורטת את תולדות משפחת ברציובקה, אחת המשפחות העתיקות מקראקוב, ואוריאל ניסל מגלה את הקשר שבין שתי משפחות: משפחת אולמן ומשפחת רוזנבאום.

המאמרים האחרים עוסקים בנושאים מגוונים. ד"ר חנן רפפורט ממשיך ברשימותיו המעניינות על שמות, והפעם הוא מגלגל בשמותיו של הסופר ש"י עגנון. גב' גילדה קורצמן וגב' סוזן אדל ממשיכות להעשיר אותנו ברשימהן מביקורים במוסדות שונים, והפעם ביקור בשני מקומות אולי פחות ידועים, האוצרים בתוכם שפע של חומר גניאלוגי ועובדיהם מסבירי פנים ומוכנים לעזור: הספרייה שבבית ווהליץ בגבעתיים וגנזך "קידוש השם" בבני ברק. מקור נוסף לחומר גניאלוגי הוא הארכיון ההיסטורי של מוזיאון החאן בחזרה, המתואר על ידי מנהלת המוזיאון גב' נינה רוזין.

המאמרים שבעיתונים הגניאלוגיים הזרים מסוכמים, כרגיל, על ידי גב' אסתר רמון וגב' מטילדה טגר.

אני מאחלת לכל הקוראים חורף נעים וגשמי ברכה.

יוכבד קאלון

לתשומת לב הקוראים:

בגיליון הקודם, גיליון אוגוסט 2006, לא הודפסה התמונה הנלווית למאמר ה"קאל" (Call) של גירונה שבספרד והקשר עם משפחתי, מאת מטילדה טגר, בעמוד 16 בחלק העברי. אנו מצרפים את התמונה לגיליון זה, על מדבקה, ומבקשים מהקוראים להסיר את המדבקה ולהדביק את התמונה במקומה הנכון. בתודה, העורכת.

משולחנה של חנה פורמן יו"ר החברה הגניאלוגית הישראלית

על קיום הסימפוזיון המוצלח ביותר, שבו שמענו הרצאות מעניינות ומחדשות מפי מומחים מן העולם. הסימפוזיון, שנמשך יומיים, היה פתוח לקהל מוזמנים, ביניהם בלטו חברי חג"י רבים.

פעילות חג"י

התחלנו את שנת הפעילות שלנו עם הרצאת של שני אורחים מחוץ לארץ בעלי שיעור קומה: גרי מוקוטוף וסטיבן מורס, שהרצו בסניף ירושלים. נקווה שהתחלה זו הינה סימן לבאות ויגיעו אלינו אורחים נוספים.

שלוחה מכאן ברכת ברוכים הבאים לחברים החדשים שהצטרפו לאחרונה ולחברים המחדשים את חברותם. הרחבת המעגל מעידה על תוספת והתעניינות ואנו מברכים על כך.

מאגר השמות של יד ושם באינטרנט

אתר חג"י www.isragen.org.il ממשיך לסייע באיתור מגישי דפי העד. הקישורית הישירה היא:

<http://www.isragen.org.il/NROS/Research/YVS.html>

מאז פתיחת האתר היו הצלחות רבות ואותרו רבים ממגישי דפי העד, צאצאיהם או בני משפחה קרובים. אפשר לספר בשמחה שהיו מקרים של איחוד משפחות אחרי נתק ארוך, לפעמים מתקופת ההגירה היהודית הגדולה של סוף המאה התשע עשרה תחילת המאה העשרים. הקוראים בישראל מוזמנים להמשיך ולנסות לאתר נותני עדות.

אל תשכחו לעדכן שינויים בכתובת, מספר טלפון וכתובת דואר אלקטרוני.

כתובתי: ehfurman@netvision.net.il ניתן לכתוב בעברית, או ת"ד 86 קרית גת 82100.

הכנס הבינלאומי העשרים ושישה לגניאלוגיה יהודית, שהתקיים בעיר ניו יורק, ארה"ב ראשית כמה מספרים: מארגני הכנס מסרו שהגיעו 1700 משתתפים לכל השבוע ונוספו במשך השבוע עוד מאתיים. חמישים איש ואישה הגיעו מישראל. חמישה עשר מבין המרצים היו ישראלים, מתוכם שלושה עשר חברי חג"י (IGS).

לפני הכנס העלתה בילי שטיין, יו"ר סניפנו בתל אביב, רעיון להכין "כפתור חולצה" עם הלוגו של החברה הגניאלוגית הישראלית, ואני מבקשת להודות לה מעל במה זו על הרעיון המוצלח. הסתובבנו עם ה"כפתורים" והיה נדמה שמספרנו כפול ויותר.

סדר היום היה מלא וכיסה את כל התחומים במסגרת הרצאות, מפגשי SIG ומפגשים אחרים, חדר מקורות, סרטים, מוזיקה יהודית, סיורים ועוד. אני מבקשת להודות למארגנים חברי JGSNY ובראשם לינדה קנטור והדסה ליפשיץ.

נזכור את לוסיל גודיס שהשתתפה בהכנות לכנס ולא זכתה להשתתף בו. היא הלכה לעולמה ב-23 בדצמבר 2005.

יום העיון השנתי לגניאלוגיה יהודית יום העיון השני של חג"י עומד להתקיים ביום ב' כ"ט חשוון תשס"ז (20 בנובמבר 2006) בבית ווהליץ, שלוחת יד ושם בגבעתיים. נושא יום העיון השנה הוא "גניאלוגיה צבאית" או "על החיילים והקצינים שבמשפחותינו".

תוכן יום העיון, פרטים והרשמה באתר שלנו בכתובת: www.isragen.org.il הכתובת השנייה מלמעלה.

אנו מברכים את מקימי המכון הבינלאומי לגניאלוגיה יהודית ליד בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים

אנו מביעים את צערנו על מותו של חברנו

מר מרק אוסדן ז"ל

ואת תנחומינו למשפחה.

עם הצטרפותו כחבר בסניף נתניה התנדב מרק לפעילות

ושימש מזכיר וספרן הסניף במסירות רבה.

הוא נשאב לעולם הגניאלוגיה והעניין הרב שמצא בו

בא לידי ביטוי במחקרו ובמאמרים שהוא פרסם.

משפחת הורנשטיין המיוחדת במינה בראדומישל

מלויין ר' ורבאך

מתורגם מאנגלית

שהכול ייגמר בכי טוב אם היא תבטיח לקרוא לבנה (הנין שלו) בשם גור אריה. כך היה, ומאז נשאר השם גור אריה כמשפחה. זה היה גם גורלו של השם בצלאל, כי אביו של ר' יהודה היה בצלאל (גור אריה סקולסקי, מידע אישי).

אכן, אם כי השם גור אריה כשם פרטי היה כמעט בלתי ידוע במאה ה-19 באוקראינה, וזהו לא פחות מתשעה מבני משפחת הורנשטיין שנשאו שם זה, שהמבוגר ביניהם נולד ב-1800 לערך.

נראה הדבר כי המשפחה השתמשה בכינוי הכהן או כ"ץ (ראשי תיבות של כהן צדק) — עד שהצאר ניקולאי הראשון הוציא תקנה שעל פיה חויבו כל היהודים לאמץ שמות משפחה רשמיים. אז הם החליטו להיקרא *הורנשטיין* (שפירושו *סלע אהרן*), אם כי אחדים מבני המשפחה החסידית העדיפו להשתמש בשם *הכהן-הורנשטיין*.

מסמך אחד בלבד שרד, וממנו נובע כי משפחת הורנשטיין היתה מעורבת בתנועה החסידית מראשיתה, החל מהדור הראשון אחרי הבעל שם טוב (1698-1760). זהו מסמך שחובר כפי הנראה על ידי רבנים ממשפחת הורנשטיין במאה ה-18, והוא כולל רשימה של שלושה עשר רבנים שחיו במחצית השנייה של מאה זו. ביניהם יעקב יוסף מפולונוי (Polonnoye), תלמיד ידוע של הבעל שם טוב, התיאורטיקאי הראשון ומפיץ נלהב של תורת החסידות. גם הרבנים האחרים שברשימה הם דמויות חשובות השייכות לשני הדורות הראשונים אחרי הבעל שם טוב.

רבני החסידות היו מפוזרים בכל השטח שבין ברסטצ'ק וראדומישל (אוקראינה של היום), שתי הערים שבהן היתה מקובצת המשפחה במאה ה-19, ואין זה סביר שבני המשפחה נסעו לבקר כל אחד ואחד מרבנים אלה. יתר על כן, נראה שאף אחד מהרבנים שברשימה לא היה קרוב משפחה של משפחת הורנשטיין, ודבר זה מעלה את השאלה — ללא מענה עד עתה — מה היתה המטרה של חיבור רשימה זו.

ראדומישל — השנים הראשונות

גילויים ראשונים מרישומים ארכיוניים רומזים על כך שמשפחת הורנשטיין מראדומישל היתה ענף של המשפחה בברסטצ'ק (מחוז ווהלינייה, אוקראינה) שהיגרה לראדומישל (מחוז קייב, אוקראינה) בתחילת המאה ה-19. קרוב לוודאי שאת מהלך ההגירה התחיל גור אריה בן שמואל הורנשטיין (נולד 1800 לערך). אחיו אברהם לייב

בעיר קאפלישל שבאיזור מאזפ'קוה, לא הרחק מיהופ'ץ, שבפלך פול'סיה, מסתובב לו מבית לבית, יום לפני החנוכה, פאנפולי השמש, עם מקל ארוך ועם פנס בידו, ומזעיק את "כל העיר" להתכנס בנר ראשון ב"חצר" ללאטקעס [לביבות]. (שלום עליכם, לאטקעס של חנוכה 1903. מיידע: אריה אהרוני.)

החיים באוקראינה במאה התשע עשרה היו קשים לרוב היהודים. רבים מאוד מביניהם היו עניים, האוכלוסייה הנוצרית המקומית היתה לרוב עוינת, והממשלה לחצה עליהם בחוקים קשים והטלת מיסים גבוהים. למרות כל המכשולים האלה, הצליחו מספר משפחות להתעשר ולצבור רכוש גדול.

תוך כדי המחקר הגניאלוגי על אבותי, גיליתי אחת מהמשפחות האלה — משפחת הורנשטיין מראדומישל. כפי שהתברר לי מהר למדי, היתה משפחה זו מיוחדת גם מבחינות אחרות: נוסף לעושרה, הם היו מעורים מאוד בתנועה החסידית, והקהילה היהודית כיבדה והוקירה אותם בשל מעשי הצדקה הרבים שעשו.

כאשר לא עלה בידי למצוא בכתובים את תולדות משפחת הורנשטיין, התחלתי לחקור רישומי נתונים ומקורות משפחתיים מאוקראינה, ובהדרגה נפרשה תמונת תצריף של המשפחה. כמו במחקרים גניאלוגיים רבים, נשאר עוד הרבה "חורים" שיש למלא אותם, אבל התמונה הכללית שהתקבלה היתה ברורה מספיק כדי לאפשר לי להציג את הדברים הבאים.

תולדות המשפחה

משפחת הורנשטיין זו (קיימות עוד משפחות בשם זה) טוענת שהיא מתייחסת למהר"ל מפראג (נפ' 1609) דרך נפתלי הירש כ"ץ בעל *סמיכת חכמים* (נפ' 1719), אם כי השושלת המדויקת אינה ידועה, בגלל פער מידע של כשלושה דורות (ליברמן 8-1977, רבינוביץ 1984, רוזנשטיין 1990). מוצא המהר"ל הוא, לפי המסורת, מבית דוד, דרך הלל, יוחנן הסנדלר ורש"י.

ענף המשפחה שהיגר לקנדה מברסטצ'קו (Berestechko) מחוז ווהלין, אוקראינה, נשא עימו לאורך כמה דורות, כמסורת בעל פה, אגדה הקשורה לאבות המשפחה:

רבי רבי-סבא של המשפחה, רב ידוע בשם יהודה לייב בן בצלאל, הקשור בשם של המהר"ל מפראג, כתב ספר בשם "גור אריה". קיימת אגדה שאחת מנכדותיו התקשתה ללדת, והוא בא אליה בחלום ואמר לה

נשאר בברסטצ'קו. מדוע הוא היגר – דבר זה אינו ידוע, אבל השערה סבירה היא שהוא רצה להיות יותר קרוב לקייב, בגלל עסקיו.

לגור אריה היו לפחות בת אחת, וכן שני בנים: נפתלי הכהן, שנולד ב-1825 ויעקב יוסף. היחסים בין שני האחים היו טובים מאוד, הן במסגרת העסקים שלהם והן בחייהם הפרטיים והדתיים. לנפתלי היו שמונה ילדים: דוב בער, בינה, חנה, יואל, שמואל, זלמן, אברהם וגור אריה; ליעקב יוסף לא היו ילדים. סביר להניח שיעקב יוסף התגורר בדירה של נפתלי וראה את משפחתו של נפתלי כמשפחתו הוא.

יש לשער כי לגור אריה כבר היה רכוש כלשהו מקודם, אולם נראה שעיקר ההון של המשפחה נצבר על ידי שני בניו. אם כי יעקב יוסף היה עני כאשר בשנת 1861 הוענקה ליהודים הרשות להיות בעלי קרקעות, הרי זכות חדשה זו הפכה להיות המפתח לעושרו הניכר. הנסיבות הבלתי רגילות שבהן הוא קנה שטח גדול של אדמה מיוערת נרשמו על ידי הרב יוסף ליברמן, בן דוד שני של יעקב יוסף, שני דורות אחריו:

בתחילה היה יעקב יוסף פקיד אצל אחד מבעלי היערות. יום אחד הוא נסע לראות את הרב הקדוש מרודין [כנראה הרב ישראל פרידמן (1850-1797)] והוא מסר לרבי פתק ["קוויטל"] שבו ביקש שהרבי יברך אותו בעושר ושהוא יוכה לעבוד את ה' בנדיבות ובצדקה. האיש הקדוש בירך אותו שיתמלאו כל בקשותיו, חוץ מהבקשה לעושר. הוא חזר לבקש את רבו מספר פעמים ובכל פעם חזר על בקשתו, עד שהרבי אמר לו: "בדחילו ורחימו אני מברך אותך בעושר" ור' יעקב יוסף ענה: "אני מתחייב במעמד זה שהעושר לא יביא רעה לא לי ולא לבני".

כאשר האיש הקדוש שמע דברים אלה, הוא אכן בירך אותו בעושר. בדרכו הביתה מבית הרבי, הזדמן לו לשבת על יד אציל רוסי והתחיל לשוחח עימו. יעקב יוסף מצא חן בעיני האציל, וזה שאל אותו מה מעשיו. כאשר הוא שמע שפרנסתו בעסקי היערות, הוא אמר לו שיש לו יער גדול, שהוא מעוניין למכור לו במחיר לא יקר. יעקב יוסף ענה: "אין לי כל, איך אני יכול לקנות יער?" "אין דבר", ענה האציל, "קח את היער עכשיו, ובקץ שנה, כאשר תעשה ממנו רווחים, תתן לי את מחירו".

יעקב יוסף עזב את משרתו ועשה את כל הסידורים כדי להתחיל לכרות את העצים. בסוף השנה הראשונה, כאשר הצליח למכור את העצים ברווח, הוא שילם לאציל הרוסי את מחיר היער. (ליברמן 8-1977).

יעקב יוסף אף השתמש בעצי היער הזה והקים בית חרושת מצליח לייצור נייר (אברהם הורנשטיין, מידע אישי).

גם נפתלי, אחיו של יעקב יוסף, היה חבר מכובד בקהילה היהודית. בשנת 1851 הקים נפתלי מפעל לעיבוד עורות ברודניה (Rudnya), פרוור של ראדומישל (רישומי מס). ב-1861, בעקבות ביטול חוק שעבוד הקרקעות, היה נפתלי היהודי הראשון באזור ראדומישל שקנה אדמה (מאמר על ראדומישל מאת חוקר מקומי). בשנת 1882 הוא היה בעלים של desyatina אחת (1.5 הקטארים = 15 דונם) של אדמה חקלאית (פוכילביץ 1882).

שני האחים היו ידועים הן בעושרם והן בנדיבותם. נפתלי היה חסיד רוזין מסור ורב מכובד. אחוזת הורנשטיין היתה מקום מפגש לחסידים, ותלמידי חכמים התארחו שם והמשיכו את לימודי התורה והתלמוד, ונפתלי תמך בהם בכסף. גם יעקב יוסף, כמו אחיו נפתלי, היה חסיד מאמין ומסור, ונדיב מאוד. על פי יוסף ליברמן:

כאשר הוא הפך לעשיר, נהג יעקב יוסף לשבת בבית המדרש ולעסוק בתורה, תפילה וקבלה. הוא לבש בגדי משי וגרביים לבנים במשך כל ימות השבוע. ידו היתה פתוחה לכל אחד. כאשר נסע ממקום למקום בכרכה המכוסה שלו, היה עוצר ברחוב היהודי של העיר ומחלק דינרי זהב להמונים, ללא גבול. כאשר הוא התפלל תפילת שחרית, בהגיעו לפסוק "והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל" [פסוקי דזמרה בתפילת שחרית, מתוך דברי הימים א' פרק כ"ט] היה שם את ידו בכיס ומוציא דינר זהב ושני דינרי כסף, ניגש לעניים ואפשר להם לקחת מה שרצו.

בשנת 1886 החליטה הקהילה החסידיית בסדיגורה ששני בניו של הרבי מסדיגורה המנוח לא יוכלו לשמש שניהם בפעיר, מפני שתיגרם מבוכה אם שני "רבי מרודין" יהיו באותו מקום. הם ערכו הגרלה, וכתוצאה ממנה הוחלט שר' ישראל פרידמן ימשיך לשמש בחצרו בסדיגורה ור' יצחק פרידמן יעבור לבויאן (Boyan), וכך הוא הפך לרבי הראשון מבויאן. בני משפחת הורנשטיין, חסידים נאמנים של חצר רוזין, החליטו לעלות לרגל לשתי הערים, ולהחליט לאחר מכן לאיזה רבי, מבין השניים, תהיה נתונה נאמנותם המלאה.

לפני הנסיעה, עשתה המשפחה "הכנות נרחבות להתעלות רוחנית באמצעות המחשבה והמעשה" (רכמן 1972). כפי הנראה יצאו למסע שני האחים, נפתלי ויעקב יוסף, מלווים על ידי בניו וחתיניו של נפתלי. תחילה הם נסעו לסדיגורה ואחר כך לבויאן. בבויאן, עורר בהם ר' יצחק הערצה ויראת כבוד, והם הפכו לחסידי בויאן נאמנים.

"בתי הורנשטיין" בשכונת גאולה בירושלים הם עד היום העדות הממשית לקשרים ההדוקים שבין משפחת

הורנשטיין והרבי מבויאן. מערך הדירות הזה הוקם על ידי בנו של נפתלי, ברקו (דוב בער) (1850-1918) על פי עצת ר' יצחק, שהציע שמאחר שברקו היה עשיר אבל לא היו לו יורשים, ראוי שהוא יבנה את הבתים כיד זיכרון לעצמו (פרידמן 2000). המשפחה היתה קשורה גם עם ישיבת ווהלין, שעברה לירושלים בתחילת המאה העשרים. גם נכדו של נפתלי, יוסל, פיתח יחסים אישיים עם ר' יצחק מבויאן, ופורסמו סיפורים רבים על קשר מיוחד זה שלו עם הרבי.

בהיותם משפחה של בעלי עסקים, לא ידוע על איש מבני משפחת הורנשטיין שלקח על עצמו את האחריות לשמש ברבנות. אולם, חברי הקהילה החסידיית שלהם התייחסו אל רבים מאנשי משפחת הורנשטיין כאל רבנים ואחדים מבני הורנשטיין התחתנו עם כמה מהשושלות החסידיות המובילות בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. לדוגמה, שתיים מנכדותיו של נפתלי נישאו לשני בנים של רבי יצחק פרידמן, האדמו"ר מסדיגורה והמקדם העיקרי של חסידות רומניה, שהיו נינים של רבי ישראל פרידמן, מייסד חסידות רודין.

אחדים מבני המשפחה התחתנו גם עם בני שושלת שניאורסון מלובאביץ, וביניהם נכדו של נפתלי, משה הכהן הורנשטיין, שנשא לאשה בשנת 1892 את חיה מושה שניאורסון, אחות של רבי שלום דוב בער, הרבי החמישי מלובאביץ. הסיפור הבא מסופר עליו ועל גיסו:

אחרי שרבי משה הורנשטיין נשא לאשה את אחותו של רבי שלום דוב בער מלובאביץ, הוא שם לב שגיסו החדש אינו משתמש בסוכר בפסח. ר' משה לא הבין מדוע: הוא בעצמו היה בעל בית חרושת לזיקוק סוכר והוא ידע בבירור שבתהליך הייצור לא היו מעורבים כל חומרים העלולים להחמיץ.

ר' משה החליט לספק לרבי את הסוכר לפסח. למרות בטחונו שהסוכר שלו הוא במאה אחוז כשר לפסח, הוא נקט צעדי זהירות יוצאים מן הכלל, קנה ציוד חדש והשגיח בעצמו על כל שלב בתהליך הייצור.

בערב פסח הוא הביא את הסוכר לרבי שלום דוב בער. הוא הסביר לרבי את כל תהליך זיקוק הסוכר, בציינו כי אין כל סיבה לדאגה. הוא הוסיף כי הוא עצמו, ר' משה, השגיח אישית על ייצור קוביות הסוכר שהביא.

כאשר המשיך ר' משה לדבר, הוא שם לב למבט החמור בפניו של הרבי. ככל שפירט יותר, הפכו פניו של הרבי רציניים יותר ויותר.

כאשר ר' משה סיים, לקח הרבי קוביית סוכר ושבר אותה לשניים. מתוכה נפל גרעין חיטה... (רבי ינקי טאובר).

במאה העשרים, נשא מנחם מנדל הכהן הורנשטיין בן משה הכהן וחווה מושה הורנשטיין לאשה את שיינדל שניאורסון, בתו של הרבי השישי מלובאביץ (יוסף יצחק שניאורסון) וגיסתו של הרבי השביעי (מנחם מנדל שניאורסון). נכד של רבי מנחם מנדל שניאורסון נשא לאשה את הנינה של נפתלי.

נכדו של נפתלי, אברהם יוסף, ונכדתו פניה ומשפחותיהם התגוררו במחצית השנייה של המאה ה-19 בברדיצ'ב, עיר הרבה יותר גדולה. נראה שהם עברו לעיר זו בעקבות נישואין עם בני משפחת טראכטנברג הידועה, שהיו בעלי מפעלים במאלין (Malin) (הארי ספיר ומשה דגן, מידע אישי).

ברישומים של שנת 1895, נמצאים שמותיהם של נפתלי ובניו שמואל ואברהם ברשימת "בעלי עסקי יערות" בקייב. הן שמואל והן אברהם היו רשומים גם ברשימת "עסקי חנויות המכולת" שם.

ב-1897 פרסם ד"ר תיאודור הרצל מאמר בשם "קרבן ההתיישבות היהודית" בכתב העת השבועי של התנועה הציונית *Die Welt* בברלין. במאמר זה הוא טען שהתנועה זקוקה בדחיפות למוסדות כספיים שיוכלו לתמוך במתיישבים היהודים בארץ ישראל. בשנה שלאחר מכן, בקונגרס הציוני השני בבזל, נוסדה הקרן, ונרשמה בלונדון ב-1899. מטרת הקרן להשיג הון ואשראי ולקבל בסופו של דבר כתב זכויות (charter) על ארץ ישראל. בנו של נפתלי, אברהם, נתמנה כאחד משלושת המנהלים.

לביבות חנוכה

בשנת 1903, שלוש שנים לאחר מותו של נפתלי, ביקר סופר היידיש הדגול שלום עליכם באחוזת משפחת הורנשטיין, בזמן חג החנוכה. עם סיום הביקור, הוא הודה למשפחה על האירות, ובמיוחד על הלביבות שהגישו לו. "אני אספר לעולם כולו על לביבות אלה, ואכתוב עליהן דברי הלל ושבח כאשר אשוב לביתי". "אל חשש", הוא הוסיף, "כל שמות האנשים והמקומות ישוננו. לא אביא עליכם מבוכה, אני מבטיח". (ליאו הורנשטיין, מידע אישי, שלא פורסם).

שנה לאחר מכן, הוא פרסם סיפור קצר מבוסס על הביקור הזה, וקרא לסיפור "לביבות חנוכה". הסיפור מתחיל בערב חנוכה, כאשר השמש מזמין את אזרחי העיר לבית המשפחה באחוזה לחגיגה השנתית לאחר הדלקת הנר הראשון, חגיגה מוכרת לכל חסידי הרבי מבויאן. כאשר נכנס החג, הוגש כיבוד למאות אנשים, בעזרת כל המורים והעובדים שעבדו במשפחה והתגוררו בקביעות באחוזה, בסיוע צוות זמני גדול, שנשכר לאירוע.

ושם, למעלה, יושבת ה"חצר", כל ה"חצר" כולה, ורווה נחת. כל האחים ה"אבנים" [הורנשטיין] עם כל הגיסים, עם כל בניהם וחתניהם, בלי-עין-הרע, אחד אחד, כולם יהודים יפים, כולם חסידי בויאן, כולם בלבוש יום-טוב, בקפוטות משי, "ארמולקות" עגלגלות, מגפיים מצוחצוחים; והנשים, יפות התואר — בנפרד, כמובן, סביב לשולחן, כולן טובלות בקטיפה ומשי, כולן עדויות זהב ופנינים ומרגליות ויהלומים... [ואז התחילו] לומר את הניגון הבריאני האמיתי, ולשמח את ה"חצר" לכבוד האורחים ולכבוד החג ולכבוד הלאטקעס של חנוכה.

וכל שאר קהל-החסידים של בויאן מסייעים כאילו בשירה... עד שאוחזים זה בידי זה, עושים מעגל גדול ויוצאים בריקוד, מכניסים פנימה למעגל את הגבירים, ה"אבנים" רוקעים ומדדים ומוחאים כף, ובתוך המעגל, מקפצת איזו נפש, משלחת ידיים ורגליים... — שישו ושמחו יהודים — חזק!

ושרים ומוחאים כף, ורוקדים ומקפצים כדי כך, עד שמתעייפים, ולוקחים שוב קצת משקה, ושוחים לחיי הגבירים "האבנים", מאחלים להם כל טוב עם שפע נחת ועושר רב, וטופחים זה על כתפו של זה, ומשלחים עקיצות זה בזה, וכאילו הם עליזים ורוגנים, מלאי שמחת-חג, משל לא חסר להם כלום, משל טוב להם בלא שיעור...

בשעת לילה מאוחרת נפרדת העיר מן ה"חצר". "לילה טוב, וחג שמח, והיו שלום, והיו בריאים, ולו תזכו כעת חיה בזמן הזה ברוב טובה, אתם עם נשיכם וילדיכם, ולו תוסיפו עושר, ושתמיד נלך אליכם לשמחות!"

וה"חצר" יושבת ומקשיבה לאיחולים בקרירות מופלגת, ועונה על כל איחול עשירי: "גם אתם, גם אתם!" (שלום עליכם, 1903).

עם עבור השנים, הלכו עסקי משפחת הורנשטיין ושגשגו יותר ויותר. בשנת 1903, השנה ששלום עליכם ביקר באחוזת המשפחה, היה גם בנו של נפתלי, שמואל, רשום בין "בעלי עסקי היערות" ב-Lelchitsy, מחוז מינסק (כ-150 קילומטר מראדומישל). כעבור שנה פתח נכדו של נפתלי בית חרושת לטקסטיל בראדומישל.

בשנת 1906, מצא את עצמו נכדו של נפתלי בבניה רצינית. הוא נאשם בכך שהצית את בית החרושת שלו כדי לגרום נזק לסחורה שהיתה שייכת לנוצרי, והוא נעצר וחיכה למשפט. ימים ספורים לאחר מעצרו, עזב הרבי החמישי ר' שלום דוב בער את לובאביץ' ונסע למוסקבה, ושם שכר עורך דין מפורסם כדי להגן עליו, והצליח להביא לשחרורו. (לחיים, 22 בנובמבר 2002).

בשנת 1909 שימש יעקב יוסף כמנהל של בית זיקוק לסוכר באזור ראדומישל ושל בית חרושת לנייר במאלין הסמוכה, שבו השתמשו כנראה בעץ שהובא מיערות המשפחה. נוסף ליעקב יוסף, השתתפו בהנהלה בניו של נפתלי דוב בער (ברקן), שמואל, גור אריה ויואל (Evel), וכן בנו של יואל יוסף יצחק (יוסל). ברקן ניהל את בית החרושת לנייר והאחרים ניהלו את בית הזיקוק לסוכר.

בערך באותה תקופה היה נכדו של נפתלי, ישראל יעקב, חבר בהנהלת המפעל לסלק סוכר יאנושפול (Ianushpol), במחוז זיטומיר. המפעל הוקם ב-1886, עם הכנסה שנתית של שלושה מיליון רובלים.

בנו של נפתלי, אברהם, שמונה למנהל קרן הנאמנות היהודית, היה רשום ב-1910 בפנקס בתי הספר הממלכתיים כ"סוחר מהגילדה הראשונה". פירוש הדבר, בין היתר, שהוא רשאי לנסוע לכל מקום באימפריה הרוסית — זכות נדירה ליהודי. הוא היה רשום גם כ"מפקח כבוד" של בית הספר היסודי היהודי בראדומישל, תואר שפירושו היה, ללא ספק, שבית הספר זכה לתמיכה כספית נרחבת ממנו. למשך מספר שנים הוא עבר לוונצ'קה (Vokhnoshka) במחוז ווהלין, שם היה לו בית חרושת לסוכר.

בשנת 1911, היה בנו של נפתלי, גור אריה, רשום כבעלים של מפעל לייצור נייר בברדיצ'ב, מחוז קייב. אברהם יוסף, נכדו של נפתלי, ירש את המפעל, יחד עם בית החרושת לסוכר של אביו (הארי ספיר, מידע אישי).

בשנת 1912 העסיק יוסל הורנשטיין בבית החרושת שלו לטקסטיל חמישים ושישה עובדים. בית החרושת לעיבוד עורות בפרוור רודניה התרחב וסיפק עבודה לשישים ושלושה עובדים והיה שייך באופן חוקי ליורשי גור אריה בן נפתלי.

ב-1913, ארבעה מבניו של נפתלי (ברקן, יואל (Evel), גור אריה ושמואל) חכרו או היו בעלים של מנסרות בכפרים אוטסיטל (Otsytel), וארקוביץ' (Varkovichi), וכנראה — רשום תחת השם גורנשטיין — גם בעיירה פדינקא (Poedinka), מחוז זיטומיר.

וכך, בשנת 1913 היו למשפחת הורנשטיין מספר ניכר של עסקים — בעיקר בתעשיית העצים, הסוכר, הטקסטיל, והעורות — והם שלטו על חלק גדול משרשרת האספקה בתעשיות אלה. את העצים שנכרתו מהיערות שבבעלותם הם עיבדו במנסרות שלהם ומכרו אותם למפעלי הנייר. הם גידלו סלק סוכר בשדותיהם (שאת חלקם רכשו כנראה כשטחים מיוערים) ועיבדו את הסלק לסוכר. הם היו בעלי מספר מפעלים לעיבוד עורות, שמוצריהם שימשו אותם בעסקי העורות שלהם.

באותה שנה העניק הצאר ליהודים את הזכות להתיישב בערים הגדולות. משפחת הורנשטיין ניצלה מייד זכות חדשה זו, וקנתה בית גדול בשדרות ביביקובסקי 12 בקייב (ליפא הורנשטיין, מידע אישי). בני המשפחה החזיקו גם באחוזתם בראדומישל, שהפכה למעין בית נופש למשפחה באזור הכפרי.

המהפכה הקומוניסטית

מצב המשפחה השתנה בצורה דרמטית בעקבות המהפכה הקומוניסטית בשנת 1917. באביב של 1919, כנופיות איכרים של ההטמן (מפקד קוזאקים) סוקולובסקי ארגנו פוגרומים בקהילות היהודיות בראדומישל ובעיירות הסמוכות. מאות יהודים נטבחו ורבים נמלטו לערים הגדולות. הבולשביקים החרימו את נכסי המשפחה. ב"הצהרת וועד המהפכה של מחוז ראדומישל" מיום 31 ביולי 1919, הוזכר בית החרושת של יוסל כמפעל הראשון המועמד להלאמה.

בני המשפחה נמלטו מאוקראינה, והתיישבו בעיקר בברלין ובווינה. אם כי מאז כבר לא התגוררו משפחות הורנשטיין בקרבת מקום זו לזו, שמרו אחדים מבני המשפחה על קשר עם אוקראינה, לא בגלל העסקים, אלא הודות לקרבתם לקהילת בוויאן. הם ערכו מסעות לבוויאן לעתים מזומנות וביקרו אצל הרבי השני מבוויאן, ר' מנחם נחום מבוויאן וצ'רנוביץ (1868-1936), ואחד מנכדי נפתלי, יוסף יצחק הורנשטיין (בערך 1875-1953), ערך והוציא לאור את הספר שכתב הרבי, *תפארת מנחם*.

רבים מהנמלטים למערב אירופה הפכו שוב לקרבנות לאחר שהנאצים עלו לשלטון בגרמניה. בין בני משפחת הורנשטיין שנרצחו בתאי הגז היו רבי מנחם מנדל הכהן הורנשטיין ואשתו שיינדל, בתו של רבי יוסף יצחק שניאורסון הרבי השישי מלובאביץ. אחד מאלה שהצליחו להגיע לאמריקה היה יאשה הורנשטיין (1898-1973) שנחשב לאחד ממנצחי התזמורת הגדולים במאה העשרים.

כיום המשפחה מפוזרת באזורים נרחבים, ובניה מתגוררים בעיקר באירופה, ארצות הברית וישראל.

הערה

אולי גרמה לכך העמימות הקיימת כאשר המידע המצוי הוא מוגבל, אבל אני המום מהצורה שבה משפחת הורנשטיין מראדומישל פעלה, ובמובנים מסוימים התנהלה כמו מוסד מאורגן. הערכים של כל בני המשפחה היו כה דומים, עד כי הזהויות הפרטיות שלהם נראות יחסית בלתי

חשובות. שלום עליכם אפילו לא נתן שמות לבני הורנשטיין בסיפוריו, ובמקום זאת כתב איך פעלה המשפחה כיחידה אחת. אפילו מותם של נפתלי ויעקב יוסף, שהם כנראה אלה שהניחו את היסוד לעושר המשפחה, לא השפיע על הדרך שבה המשפחה הלכה ופעלה.

ניתן להניח שהיה אדם אחד מבני המשפחה, בעל אישיות חזקה במיוחד, שקבע את כיוון המשפחה בזמן כלשהו, אבל זהותו אינה ידועה. האם היה זה גור אריה (בערך 1800-1860 לפני 1860), אביהם של נפתלי ויעקב יוסף, או אביו שמואל (בערך 1778-1814)? או אולי חי האב המכונן הזה אף מוקדם יותר? כפי שקורה בחקירות גניאלוגיות, עם כל תשובה עולה שאלה חדשה.

ביבליוגרפיה

ליברמן*, יוסף. *שלשלת היוחסין*. ירושלים, 1977-1978.

רבינוביץ, דוב. *משכנות הרועים*. ירושלים, 1984.

רחמן, ר' בן-ציון. הסכמה לר' מנחם נחום מצ'רנוביץ. *תפארת מנחם*. 1972.

שלום עליכם. לאטקעס של חנוכה. בתוך: *מפסח עד פסח*. תל אביב, אל"ף ספרית הפועלים, 1982. תורגם מידיש ע"י אריה אהרוני.

* רבי ליברמן הוא בן ניין של נפתלי הורנשטיין.

ביבליוגרפיה אנגלית ראו בנוסח האנגלי של המאמר.

ד"ר מלווין ורבאך קיבל את התואר הראשון באוניברסיטת קולומביה ואת הדוקטורט ברפואה (MD) מבית הספר לרפואה Tufts במדפורד, מסאצ'וסטס. הוא בעל רישיון בפסיכיאטריה, וכתב מספר ספרים, בעיקר בנושא רפואת התזונה. הוא עורך-שותף של *Alternative Therapies in Health and Medicine* [תרופה אלטרנטיבית בבריאות וברפואה], משמש במערכות כתבי עת מקצועיים רבים, וכותב טור חודשי לבעלי מקצוע בתחום הרפואה בשם "השפעות התזונה על מחלות" המופיע בארצות שונות. ד"ר ורבאך הוא צאצא של צירל הורנשטיין, אחותם של נפתלי ויעקב יוסף.

mel@werbach.com

© 2006 Melvyn R. Werbach, M.D.

על שמות המשפחה של "יליד ירושלים" הסופר שמואל יוסף עגנון*

חנן רפפורט

מקור אפשרי ראשון לשם המשפחה הוא תיאור מקצוע – "שם אומנותו", לפי עגנון לעיל – כלומר מישוהו העוסק בייצור או במכירה של צעצועים או תכשיטים זולים.

השם Cacko בכתיב הפולני (Tsatsko בכתיב האנגלי או Tsatske ביידיש) משמעו: צעצוע, כלי משחק או תכשיט זול, חפץ קל ערך. צאצקע ביידיש הוא גם כינוי ל"נערה זולה" המשרתת דרכיה.

מכאן נגזרים השמות הבאים: צ'אצ'קעס (Chachkes), צ'אטסקעס (Chatskes), צ'אטסקיס (Chatskis), צ'עשקעס (Cheshkes), שאטסקעס, שצקס (Shatskes), שישקעס (Shishkes).

ובכתיב הפולני: צאצקייעביץ (Cackiewicz), צ'אצ'קיס או טשאטשקיס כמו שעגנון כותב (Czaczki), צ'אצ'קס (Czackies), צ'אצ'קיס (Czackies), שאצ'קיס (Szackies), צ'אצ'קיס (Czackis), שאצ'קיס (Szackis).

מקור אפשרי שני לשם משפחה דומה הוא המקום ממנו בא האדם – "שם מקומו", לפי עגנון לעיל. הכוונה כאן היא לעיירה שאטזק (Shatsk, Shatskij, Shatzk), או (Szack) שבאוקראינה, במרחק 189 ק"מ צפונית ללבוב, במעלות אורך ורוחב: 51°30'N/23°57'E. ממקור זה נגזרים שמות המשפחה הבאים:

שאטסקי, שאצקי (Shatski, Szacki), צ'אטסקי, צ'אצקי (Chatskij, Czacki), שאטסקר, שאצקר (Shatsker), שאטסקין (Shatskin), צ'אטסקין (Chatskin), שאטסקיס (Shatskis), צ'אטסקעס (Chatskes) ועוד.

ישנן עיירות, ערים ואף נפות, פלכים ומחוזות, (גוברניות) בהם נהוג שם מהשמות הנזכרים לעיל יותר מאשר שם דומה אחר. איות השמות תלוי בעיקר בשפה שהיתה נהוגה במקום הזה. ישנן גם סיבות של נוהג המקובל לקריאה ואיות של שמות באזור מסוים.

מי יודע אל-נכון, מהו ההסבר האמיתי למקור השם המיוחד הזה. ואולי נכונים שלושת ההסברים גם יחד.

ומניין השם עגנון? מעשה שהיה כך היה:

עגנונות הוא סיפור שהסופר כתב 'ברצף אחד, ללא הפסקות, מארבע אחר הצהריים ועד ארבע למחרת היום' (לאור 1998). זה היה הסיפור הראשון שלו שפורסם בארץ ישראל. הוא הודפס בכתב העת העומר (כרך ב' חוברת א') באוקטובר 1908 שבעריכת הסופר ש' בן-ציון. לצורך

בנאום הברכה שלו בסטוקהולם עם קבלת הפרס, קובע הסופר ש"י עגנון: "מתוך קטטורפה היסטורית שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים וגלה ישראל מארצו נולדתי אני באחת מערי הגולה. אבל בכל עת תמיד דומה הייתי עלי כמי שנולד בירושלים..." (עגנון, מעצמי אל עצמי, 1976).

הסבר אחד לשם המשפחה שלו, מספק לנו הסופר עצמו:

זקנו שמואל ברבי יעקב היה דר בק"ק פודקאמין וראשון הוא שניתוסף לו לשמו כינוי משפחה טשאטשקיס.

כאשר צויה קיסר אוסטריך שכל איש יקרא בשם משפחה על שם אביו או על שם מקומו או על שם אומנותו או כל שם שיקראו לו הפקידים הוא שמו... באו פקידי הקיסר אל זקנו ר' שמואל ומצאדו מוטל חולה במיתו. ראה הפקיד את הקמיע שתלאו על צוארו של זקנו לעצור את החולי ובקש לראות מה כתוב בקמיע.

מצא כתוב שם משמות הקודש שכתב ר' יואל בעל שם על פי ספר רזיאל המלאך (ספר רזיאל המלאך 1701), ואותו השם שם קדוש ונורא שתחילתו ט' וסופו ס' ושני שינין וק באמצעיתו. ראה השר את השם והגה אותו כאותיותיו, טששקס. צחק ואמר, מעתה זה יהיה שמך. נתחלחל זקנו ואמר, הרי זה שם משמות הקודש שנכתב בקדושה ובטהרה על ידי חכם מקובל ואיך אקרא את שמי בשם שכוה. התחנן זקנו בפני השר שיפטור אותו מן השם הזה, אך השר ענה דין מלכות דין. התחיל זקנו מבקש היאך לקיים את גזירת המלכות ולא לחלל את השם שהוא משמות הקודש. נטל עצה והטיל אות א' בין שיין לשיין והוסיף אות י' בין אות ק' ואת ס', היינו טשאטשקיס.

וכן נהגו בניו אחריו. קרובנו הגאון ר' יוסף אב בית דין ק"ק בראד שאף הוא היה באותה גזירה נטל לו עצה אחרת והיה חותם שצקס. (קורות בתינו, 1979)

זהו ההסבר לשם המשפחה, לדעת הסופר.

בחיפוש אחר הסברים נוספים לשם משפחה זה, מצאתי שהשם נפוץ, בכתיב שונה, במקומות שונים ברחבי מזרח אירופה (ביידר, 1993, 1996).

* מאמר זה הופיע לראשונה בדו-ירחון עת-מול מס' 187, מאי 2006, והוא מודפס כאן ברשותם האדיבה של המוציאים לאור.

Beider, Alexander. *A Dictionary of Jewish Surnames from the Kingdom of Poland*, Teaneck, NJ, Avotaynu, 1996.

ליד 1928, ד"ר חנן רפפורט שירת כמפקד ב"הגנה", ובמלחמת העצמאות בצה"ל. בהכשרתו דוקטור בפסיכולוגיה קלינית, עם תוכנית פוסט דוקטורט בפסיכותרפיה ובמחקר בארצות הברית. בין השנים 1965-1982 שימש כמנהל הכללי והמדעי של מכון סאלד המכון הארצי למחקר במדעי ההתנהגות. באותן שנים שימש גם יועץ לבעיות חברה של שני ראשי ממשלה – גולדה מאיר ויצחק רבין, כמו גם כיועץ הפסיכולוגי לשד החינוך והתרבות וממונה על המחקר במשרד החינוך והתרבות. כיום הוא המנהל הכללי של "המרכז לחקר משפחת רפפורט", שנוסד ב-1990. מאז מותו של ד"ר פאול יעקובי הוא משמש כנאמן עזבונו המדעי של המנוח, והוא חבר הוועד המנהל של "המכון הבינלאומי לגניאלוגיה יהודית ומרכז פאול יעקובי" בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים.

פרסום זה בחר לעצמו הסופר את שם העט: ש"י (קיצור שני שמותיו הפרטיים: שמואל יוסף) וצירף אליו את נושא סיפורו – ומכאן עגנון.

הסיפור זכה להדים חיוביים ביותר בארץ ובתפוצות והוערך כיצירה בשלה של סופר צעיר אשר דרך כוכבו. מאז, שימש שם העט הזה לא רק כפסאודונים של הסופר, אלא הוכר, מאוחר יותר, גם כשם הרשמי שלו.

זהו סיפור גלגוליו של שם המשפחה המפורסם הזה.

ביבליוגרפיה

לאור, דן. *חיי עגנון*. תל אביב, שוקן, 1998.

ספר רוזאל המלאך. מתוך: *סודי רזיאל לר' אלעזר ב"ר יהודה מגרמייזא*. דפוס אמסטורדאם, 1701.

עגנון, שמואל יוסף. *מעצמי אל עצמי*. תל אביב, שוקן, 1976.

עגנון, שמואל יוסף. *קורות בתינו*. תל אביב, שוקן, 1979.

Beider, Alexander. *A Dictionary of Jewish Surnames from the Russian Empire*. Teaneck, NJ, Avotaynu, 1993.

האם ואיך קשורה משפחת אולמן אל משפחת רוזנבאום

גילגולו של תחקיר

אוריאל ניסל

הדברים – כגון שמות ותאריכים – שמובילים ישירות אל יעטה רוזנבאום-אולמן.

נותרתי עם מספר שאלות ותהיות, והמשכתי לחקור. בספר היתה הערת שוליים, שהתייחסה אל "אילן משפחת מגדל רוזנבאום-ץל, מאת פרופ' דוד טחובר, בשם גיטה אולמן" (זהו נוסח ההערה, וקשה לדעת למה בדיוק הכוונה במילים "בשם גיטה אולמן"). העיירה צל היתה בעבר הרחוק סמוכה אל עיר המחוז וירצבורג שבפרנקוניה, בוואריה, וברבות הימים נבלעה כשכונה בעיר הזאת.

לא מצאתי ספר כזה, *אילן משפחת*..., לא בספריה הלאומית ולא אצל סוחרי הספרים הישנים. למעשה, גם לא ידעתי מה בדיוק לחפש. האם זה ספר או חוברת, באיזו שפה נכתב ופרטים נוספים. אציין כאן ששתי המשפחות היו ידועות כבר זמן רב באזור הזה של הקיסרות (גרמניה דהיום): משפחת אולמן מתחילת המאה השש עשרה ומשפחת רוזנבאום מהמחצית השנייה של המאה השבע עשרה.

לפני מספר שנים, בעת ששהיתי בבית גיסי, דיברנו על ה"משפחולוגיה" של משפחת אולמן. הוא נזכר והוציא מתוך הארון עיתון ישן ומצהיב שמישהו הביא לו. בעיתון היתה פתבה על ספר שמכיל אסופת מכתבים, שכתבו רבקה סילא ואליעזר לייזר לאצרוס ברגמן בתו וחתנו של מנחם מגדל רוזנבאום (נולד 1783). המכתבים נכתבו בעת מסע עלייתם ארצה בין השנים 1834-1836. בכתבה הזכרה גיטה אולמן, דודתם של אשתי וגיסי, ולכן שמר גיסי על העיתון. הוא שאל אותי מה ידוע לי על השם רוזנבאום, וזכרתי שהשם הזה היה קשור לשתי נשותיו של הסבא שמעון אולמן (יליד 1856). אשתו הראשונה היתה יעטה לבית רוזנבאום, ולאחר שנפטרה הוא נשא לאשה את פרלה פנינה פפי (Peppi) לבית זנגר, שסופר עליה שהיתה בת דוד של הראשונה. בעקבות הקריאה בכתבה הזאת מצאתי את הספר עצמו, ששמו *ישאו הרים שלום* (ערך אברהם ברטורא, הוצ' ראובן מס 1968), ורשמתי את עיקרי

פרטים על הקשר המשפחתי בין שתי נשותיו של סבא שמעון. קיבלתי תשובה ובה פרט מעניין שלא ידענו עליו: אחרי פטירתה של יעטה זנגר, אמה של פפי, נישא אביה לפנינה-לָנָה לבית רוזנבאום. שלחתי אליה שאלות נוספות וצירפתי את עץ המשפחה המתומצת של מנדל רוזנבאום. הפעם קיבלתי תשובה מפורטת, ועיקרה: אמה החורגת של פפי הייתה נכדה של זקל איזק, שהיה אחיו של מנדל רוזנבאום – סבה של יעטה אולמן-רוזנבאום. איסוף המידע בירצבורג לא היה פשוט והגב' אנגלהרט הסתייעה בעמיתה שבארכיונים נוספים באזור.

לפי המידע הזה הסתבר לנו שכיוון החשיבה והחיפוש שלנו במשך כל השנים היה מוטעה. כעת ברורה גם הסיבה לבלבול שהיה עד כה. פפי התיימרה מאמה בגיל חמש, והחל מגיל שש גידלה אותה האם החורגת. אדם, בדרך כלל, זוכר רק במעורפל את מה שידע לפני הגיעו לגיל חמש או שש, ולעתים עשוי גם להדחיק אירוע טראומטי כגון אובדן של הורה. על כן, היה המידע שסבתא פפי העבירה לילדיה לקוי בחסר ובלתי מדויק.

למדתי מהתחקיר הזה שלא מספיק רק עיין מעמיק במסמכים ובכתובים אחרים, אלא שחשוב לעתים, גם מידע המגיע מצירופי מקרים מזדמנים.

ביבליוגרפיה

ברטורא, אברהם, עורך. *ישאו הרים שלום ירושלים*, ראובן מס, 1968.

לניץ, אברהם משה, עורך. *לוח ארץ-ישראל*. ירושלים, אריאל, 1980.

אילן המשפחה (Familientafel), ערך דוד טחור (Tachauer), הארץ, ca 1935 ו-1.5.1959.

אוריאל ניסל הוא יליד ירושלים 1933, ממקימי קיבוץ גונן. לאחר לימודיו ועד לפרישתו לגמלאות הוא עסק במיקרוביולוגיה בבית הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית ובמעבדות הקליניות בבית החולים שערי צדק. כמו כן שימש שנים רבות כנציג ציבור, בשיפוט ובגישור, בבית הדין לעבודה. כיום הוא מקדיש את רוב זמנו לחקר משפחתו.

Nissel-u@zahav.net.il

כעבור כשנה, פגשתי חברה לעבודה שעמדה לפני פרישה לגמלאות, והתעניינה בעיסוקי בפנסיה. השיחה התגלגלה, במקרה, אל נסיבות הקמתו של בית החולים שערי צדק לקראת סוף המאה התשע עשרה, נושא שרכסבא שלה היה מעורב בו אישית. הזכרתי מאמר על הנושא הזה בכתב העת של א"מ לניץ, *לוח ארץ-ישראל*. ציינתי גם שאותו לניץ היה תלמידו וידידו של יהודי בשם ברגמן, שעלה ארצה עם משפחתו ב-1834, ושקראתי את ספר המכתבים שלו. החברה, שהיא עצמה נצר למשפחת רוזנבאום, הכירה את הספר הזה וגם ידעה על הספר *אילן המשפחה* (Familientafel במקור), שלפי זכרונה נמצא בספרייתו של אביה ז"ל. לרוע המזל לא נמצא הספר למרות שהיה מקוטלג. אולם, גם היא נדבקה בסקרנות והתחילה לחפש את הספר, ואכן מצאה עותק אצל קרוב משפחה.

מסתבר שאלה רשימות בגרמנית, סדורות בשני ספרונים המכילים בערך 2000 שמות. את הרשימות ערך דוד טחור (Tachauer) מקיבוץ גברעם, והן הודפסו בדפוס "הארץ" (הראשון באמצע שנות השלושים, והשני, ספרון השלמות, בשנת 1959). הכנתי לעצמי עץ משפחה מצומצם, מבוסס על כל מה שקראתי עד כה, כולל, כמובן, הספרונים של טחור. המידע שדליתי משני חלקיו של הספר הזה פתר חלק מהשאלות והתהיות, אך לא את כולן. חסרה עדיין החוליה המקשרת במדויק בין סבתא פפי לבית זנגר, לבין אשתו הראשונה של סבא שמעון, יעטה לבית רוזנבאום, אם כי הגעתי אחורה בזמן עד לדור השלישי של משפחת זנגר.

כל חיפושי באתרי האינטרנט ושאלותי בקבוצות הדין הגניאלוגיות הבינלאומיות, לא נשאו פרי.

בתחילת 2006 הגיעה בקשה לקבלת מידע, ממפעל הנצחה ליהודי וירצבורג שנספו בשואה. המכתב הופנה אל אחת מבנות הדוד, מארכיונאית בכירה בעיריית וירצבורג, ד"ר אינגריד הֶג-אנגלהרט (Ingrid Heeg-Engelhart). הכותבת התעניינה בדודה הַנִי אולמן שנספתה בריגה (אף היא דודה של אשתי). אם כי היא כבר ידעה פרטים רבים אודות משפחת אולמן – הוריה של הַנִי, שמעון ופפי, האחים, תאריכי הלידה והכתובת האחרונה בוירצבורג – היא חיפשה מידע נוסף. המשכתי את ההתכתבות עם הגב' אנגלהרט ובהזדמנות זו גם ניצלתי את היותה ארכיונאית בעירייה ושאלתי היכן ניתן לחפש

תולדות משפחת ברציובקה משפחה עתיקה מקראקוב (1690-2006) יעקב לאור

משפחת ברציובקה (Braciejowka)

במרוצת השנים הגיעו לקראקוב משפחות יהודיות מגרמניה, מורביה ומקומות אחרים בפולין ואף משפחות שהוגלו מספרד בסוף המאה החמש עשרה, כגון משפחת קלהורה (Kalahora), שהגיעה דרך איטליה מעיר בשם זה בספרד. מבני המשפחה יצאו אישים חשובים וביניהם אף ראשי קהילה.

וילהלם פלדמן Wilhelm Feldman

יהושע טהון Yehoshua Tahon

אחת המשפחות העתיקות בקראקוב הייתה משפחת ברציובקה, המהווה ענף מענפי משפחתי. המידע הראשון על המשפחה מופיע בספרו של ההיסטוריון היהודי המפורסם מאיר באלאבאן אשר כתב ספר על תולדות יהודי קראקוב בשנים 1304 עד 1868 (באלאבאן, 1931). בספר

הרקע ההיסטורי

שורשיה של יהדות פולין מגיעים עד לפני כאלף שנים, עת הגיעו לאזור זה סוחרים יהודים שברחו מהרדיפות והפרעות בגרמניה. בתחילת המאה הארבע עשרה באו היהודים גם לקראקוב ובשנת 2004 חגגנו 700 שנים לייסוד הקהילה היהודית בעיר זו.

מאז ייסודה הייתה קראקוב אחת מהקהילות היהודיות החשובות באירופה ושימשה כמרכז תרבותי ורוחני. בין האישים הבולטים שפעלו בה היה הרמ"א (רבי משה איסרליש, פוסק וראש ישיבה מפורסם), אשר על שמו קרוי בית הכנסת הידוע בקראקוב שנבנה בשנת 1553.

תולדות הקהילה בראשיתה שזורים בעימותים עם הפולנים והגרמנים תושבי העיר על רקע כלכלי ומסחרי. עימותים אלה הביאו בשנת 1495 לגירוש היהודים מהרובע היהודי שבמרכז קראקוב, סמוך לאוניברסיטה היאגלונית, ובעקבות הגירוש התיישבו היהודים בעיר חדשה ליד קראקוב שנקראה קאזימייד, על שם פטרונום של היהודים, המלך קאזימייד הגדול.

העיר היהודית התפתחה ופרחה במשך מאות שנים במקביל להתפתחות העיר קראקוב עצמה. אחרי חלוקת פולין בסוף המאה השמונה עשרה, הייתה קאזימייד חלק מקיסרות הבסבורג (Habsburg) יחד עם קראקוב. בשנת 1866, בעקבות החלטת הקיסר פרנץ יוזף הוקם ממשל עצמי בקראקוב, ובערך באותה עת צורפה השכונה קזימייד לעיר קראקוב. עם מתן הזכויות ליהודים בקיסרות האוסטרו-הונגרית במחצית השנייה של המאה התשע עשרה, הורשו היהודים להתיישב שוב בקראקוב ואף ברחבי הקיסרות.

לפני מלחמת העולם השנייה היו בקראקוב כשישים אלף יהודים, והם כרבע מאוכלוסיית העיר. עם המפורסמים בהם נמנים, בין היתר, וילהלם פלדמן 1868-1919, סופר, עיתונאי ומחזאי מפורסם, שהיה השגריר הראשון של פולין בגרמניה בשנת 1918 (הוא היה אח של רבי-סבתא שלי), וכן יהושע טהון, מנהיג יהודי גליציה וחבר הפרלמנט הפולני (SEJM).

במלחמת העולם השנייה נרצחו רוב יהודי קראקוב בגטו של העיר, במחנה פלאשוב ובמחנה ההשמדה בלז'ץ. כיום קיימת בקראקוב קהילה קטנה של כמאתיים יהודים, וקבוצות קטנות של יוצאי קראקוב נמצאות בישראל ובארצות הברית.

מסופר על משה ברציובקה 1722-1800, שהיה סוחר יהודי עשיר ומראשי הקהילה היהודית בעיר במחצית השנייה של המאה השמונה עשרה. בספר מצוין כי אביו של משה היה פנחס (Pinkas) ברציובקה והוא נולד כנראה בשנת 1690 לערך.

משה (Moshe) ברציובקה התחתן עם אסתר 1716-1812, ונולדו להם חמישה בנים:

- יענקל (Jankiel) יליד 1745, שממנו מסתעף עץ המשפחה שלי.
- געצל (Gecel) 1751-1816, ששינה את שם משפחתו למוסינגר (Mosinger).
- ברוך (Boruch) 1754-1824, ששינה את שם משפחתו לאקמן (Ekman).
- יהודה (Juda) 1752-1812. הוא שמר על שם משפחתו.
- אליאס (Elias) 1766-1841, ששינה את שם משפחתו למוסלוביץ (Moslowitz).

שינוי שם המשפחה על ידי געצל ואליאס מתבסס כנראה על שם אביהם משה והינו חזרה לפאטרונימיקס (ציון שם האב כשם המשפחה).

משפחת ברציובקה מופיעה במפקד יהודי קזימידי משנת 1790. בבית מס' 1 בעיר רשום משה ברציובקה בן 68, רעייתו אסתר בת 66 וכן בני משפחה נוספים. בניו של משה רשומים בבתים כלהלן: ברוך בבית מס' 8, יענקל בבית מס' 97 וגעצל בבית מס' 206. יהודה עם משפחתו רשום בבית אביו. המשפחה מופיעה גם במפקד האוכלוסייה היהודית שערכו האוסטרים בשנת 1795.

במרוצת הדורות נולדו מחמשת האחים הנ"ל מאות צאצאים המפורטים בעץ המשפחה שנבנה על ידי ונגיש באינטרנט באתר של מסמכי קראקוב היהודית:

<http://www.ics.uci.edu/~dan/genealogy/Krakow/Families/Braciejowka.html>

עץ המשפחה נבנה במשך שנים באמצעות תעודות שקיבלתי מהארכיון בקראקוב וכן מידע רב שהוצאתי מאתר האינטרנט של JRI Poland. בהמשך אתמקד רק בפירוט ענף משפחתי הישירה, כלומר צאצאיו של יענקל ברציובקה.

כאשר חיפשתי את מקור שם המשפחה הסתבר לי, כי כפר בשם ברציובקה נמצא כארבעים ק"מ צפונית-מערבית לקראקוב ליד העיר Olkusz. נראה שבני המשפחה הגיעו לקראקוב מכפר זה וקיבלו את שמו כשם משפחה בסוף המאה השבע עשרה או בתחילת המאה שאחריה. דבר זה היה נדיר, מאחר שבקיסרות האוסטרו-הונגרית חויבו היהודים לאמץ שמות משפחה רק בתחילת המאה התשע עשרה, אך לעומת זאת אפשר לי הדבר לבנות עץ משפחה

של אחד עשר דורות. לרוב היהודים בתקופה זו היו רק פאטרונימיקס ורק למנהיגים או לרבנים ידועים היו שמות משפחה.

ביקרתי בכפר ברציובקה בחודש ספטמבר 1995. זהו כפר קטן שכיום אין בו זכר לחיי יהודים, אך כנראה בעבר חיו בו כמה משפחות יהודיות. מאחר שמדובר בכפר, לא מצאתי בו משרד או מוסד שמחזיק תיעוד.

יענקל ברציובקה התחתן עם מלכה מוזס 1745-1814. השם מלכה עבר במשפחה בכל דור שני במשך כ-160 שנים. למלכה ויענקל נולדו שלושה ילדים: רוזה 1763, פיגלה 1764 והבן לייבל 1780-1828, שהינו המשך ענף משפחתינו. גם הוא מוזכר בספר של מאיר בלבאן כסוחר של בשר כשר בקראקוב.

לייבל התחתן עם שרה יהודית וולף 1783-1833. לזוג נולדו עשרה ילדים. מידע מפורט קיים בק"י רק לגבי הבת מלכה 1817-1897, שהייתה אמו של רב-סבא שלי ושל אחיו חיים זליג 1809-1847. יתר שמונת הילדים מופיעים בעץ המשפחה.

חיים זליג התחתן עם רבקה פיגל צינס. לזוג נולדו שבעה ילדים. אחד מהם היה אהרון שמואל, יליד 1840, ששינה את שמו לברציובסקי (Braciejowski), שם יותר קליט בפולנית.

בנו של אהרון שמואל, לאון (לייב) עלה לפלשתינה בשנת 1939 ערב מלחמת העולם השנייה. צאצאיו חיים כיום בארץ.

ילדים אחרים של אהרון שמואל היגרו לארצות הברית וצאצאיהם חיים שם במקומות שונים. חלקם שוב שינו את שם משפחתם לשם בעל צליל אמריקאי: ברייס (Brace).

בן אחר של אהרון שמואל, אדולף (אברהם) יליד 1880, נשאר בקראקוב וניספה עם משפחתו בשואה. קיים רישום של אדולף ברציובסקי בגטו קראקוב משנת 1940, על פי צו שהוצא על ידי הגרמנים. אשתו וילדיו גם הם נרשמו בגטו ונספו איתו בשואה.

מלכה ברציובקה התחתנה בשנת 1835 עם משה שטורמבינד שהיה צורף בקראקוב. לזוג נולדו בקראקוב שישה ילדים:

- הרש לייב 1837-1910, שהיה רב-סבא שלי
- וולף 1841-1904, שהיגר לעיר בריטון באנגליה ושינה את שמו לזיליאם גולדשמיט
- ילד שנפטר בלידה 1838
- שרה דבורה 1843-1849
- רחל 1847-1849

● רבקה יהודית 1850-1895, שהתחתנה עם אלטר ריכארט ונולדו לה ארבעה ילדים. אמה מלכה התגוררה אצלה לעת זקנתה ושתייהן קבורות באותו קבר בבית הקברות החדש בקראקוב, שנפתח בשנת 1800.

הרש לייב התחתן עם שרה שינדל קרויטלר 1836-1911. לזוג נולדו חמישה ילדים:

● פרדיננד 1861-1922

● דבורה 1867-1944, שהייתה סבתי

● ילד מת 1869

● מלכה 1870-1906

● אדולף 1879-1955

בשנת 1870 לערך עזב הרש לייב את קראקוב עם כל משפחתו ועבר לגור לבירת הקיסרות וינה (באותו הזמן הורשו היהודים לגור בכל מקום שרצו). גם שני בניו עברו כצורפים בווינה. כל בני המשפחה נפטרו בעיר וקבורים בבית הקברות היהודי, להוציא את אדולף שברח עם משפחתו ללונדון בשנת 1938 עם סיפוח אוסטריה לגרמניה, וסבתי דבורה שחזרה לקראקוב והתחתנה עם סבי. בעיר קראקוב גם נולדה אימי.

סיכום

במסגרת המאמר סקרתי את תולדות משפחת ברציובקה על פני כשלוש מאות שנים, הן בעת שהותה בקראקוב והן בנודיה במקומות שונים בעולם. קורות המשפחה הושפעו לא רק מחיי הקהילה היהודית, אלא גם מהקורה בעולם הנוצרי שמסביב, החל מהעיוותים עם השלטונות הפולנים והאוסטרים ועם התושבים הפולנים והגרמנים של קראקוב

בימים הקדומים, דרך העיוותים בתקופת האמנציפציה, ועד לחורבן הקהילה היהודית בשואה ופיזור שרידי המשפחה ברחבי העולם. ממשפחה ענפה זו שחיה בקראקוב במשך מאות שנים, לא נשאר כיום אף אחד שחי בעיר זו.

ענפי המשפחה נמצאים כיום בעיקר בישראל ובארצות הברית. ייתכן שיש עוד אחרים שחיים בארצות אחרות בעולם, אולם השינויים בשם המשפחה לאורך השנים מקשים לאתרם.

תולדות משפחה זו משקפות כנראה את תולדות משפחות רבות בקראקוב, עם העליות והירידות במשך השנים וההשמדה של יהדות קראקוב בשואה, שהביאה לפיזור השרידים המועטים ברחבי העולם.

ביבליוגרפיה

באלאבאן, מאיר. *תולדות היהודים בקראקוב ובקאזימיז' 1304-1868*. קראקוב, 1931.

יעקב לאור נולד בפולין ועלה לארץ עם משפחתו בשנת 1957. הוא בעל תואר ראשון בכלכלה ותואר שני במינהל עסקים מטעם אוניברסיטת תל אביב ועובד בשרות המדינה משנת 1976. הוא עוסק בגניאלוגיה מאז שנת 1987 והוא חבר בסניף תל אביב של חג"י. הוא חוקר את שורשי משפחתו בפולין בעיר קראקוב, בגליציה המזרחית בעיר זברז' והאזור וכן בווינה שבאוסטריה.

lond@internet-zahav.net

האוספים הגניאלוגיים של גנזך "קידוש השם"

מרכז להנצחת השואה, חקר ותיעוד

ביקור בספרייה ובארכיון

סוזן אדל וגילדה קורצמן

תרגמה מאנגלית: זהבה גרטנר

ביוגרפיות, קונטרסים (חבורות), מאמרים מתוך עיתונים, עדויות של ניצולי שואה וכמה סרטי וידאו. האטרקציה המרשימה ביותר בגנזך היא אוסף תמונות של למעלה מ-300,000 פריטים, אשר קוטלגו והועלו על המחשב, והם משקפים את חיי היהודים בכל מקום שהיתה קיימת בו נוכחות יהודית. גנזך "קידוש השם", שלא כמו ארכיונים אחרים, מתאר לא רק עץ ואבן, הוא מתעד את הנשמה היהודית.

בתוך העיר בני ברק, בחלק האחורי של בניין, בקומה השלישית, שוכן גנזך "קידוש השם" ובו מצוי אוצר בלום של מידע ארכיוני. הרב משה פרגר ז"ל יסד את הגנזך לפני כ-40 שנה, כדי לתעד את השואה בהיבט של גבורה של עם, אשר למרות בידודו הפגין אומץ רב וגבורה רוחנית.

כיום הרחיב הגנזך את תחומי פעולתו והוא עוסק בחיים היהודיים בכל העולם, בעבר ובהווה. האוסף מכיל ספרים (כולל כמה ספרי "זיכור"), רשימות של בתי עלמין,

שאלות. למבקרים יחידים מומלץ (אך לא הכרחי) להודיע מראש מה הם תחומי המחקר שלהם, כדי שהצוות יוכל להכין את החומר הנדרש.

זהו ארכיון שראוי וכדאי לבקרו.

לפרטים יש לפנות:

גנזך קידוש השם, רח' הרב מלצר 15, ת"ד 242 בני ברק

טלפון: (03) 5703018, (03) 5795589

שעות פעילות: ימים א' ב' ד, שעות 9:00 עד 13:00, 15:00 עד 18:00

אתר אינטרנט הוא בתהליך בנייה.

סוזן אדל חוקרת את תולדות משפחתה בגרמניה זה כארבעים שנה. היא יכולה לעקוב אחרי הדורות אחורה עד ל-1760 וענף אחד אף עד 1600. היא מעורבת בפעילויות גניאלוגיות שונות, כולל מפתוח נתוני בית העלמין בפרנקפורט ועזרה להפקת אילן יוחסין מעודכן של משפחת פויכטוונגר.

גילדה קורצמן חוקרת את משפחתה בליטא זה כשמונה שנים. שני ענפים של המשפחה מגיעים לשנת 1750 לערך, וכוללים אחד עשר דורות. היא עוסקת בפעילויות גניאלוגיות שונות, בעיקר שיכתוב ותרגום של כתובות על מצבות, בשביל מסד הנתונים JOWBR במסגרת JewishGen. כמו כן היא ממשיכה לעסוק בפרוייקטים הקשורים בפוסטאלוטס.

הגנזך משרת מורים, סטודנטים, תלמידים, עיתונאים וכל מי שמעוניין למצוא חומר רלוונטי בנושאים אלה. צוות המומחים המתנדבים של הארכיון, המנהל על-ידי הרב דוד סקולסקי, מורכב בעיקר מגימלאים, אשר חיים ונושמים כל פיסת נייר וצילום. כל באי המקום מתקבלים בחום ובלבביות ואנשי הצוות מעודדים אותם לפרסם את סיפוריהם. הספרנים מתמודדים עם כל משימה, אין משימה קשה מדי, אין שאלה שהיא לא חשובה. הם יראו לך כל מה שיש להם בנושא שאתה מחפש, אם זו עיר או אדם שאתה חוקר, והם יעזרו לך עוד ועוד.

הגנזך פועל בשיתוף פעולה הדוק עם יד ושם, והם מחליפים מידע לעיתים מזומנות. הרב סקולסקי מעודד את המבקרים, שטרם מלאו דפי עד, למלא אותם והוא שולח אותם ליד-ושם. הארכיון ממומן בחלקו על ידי משרד החינוך, והוא אף פרסם מספר תוכניות לימוד לבתי הספר התיכוניים. הגנזך משתף פעולה עם ועדת התביעות לרכוש יהודים מגרמניה. ועדה זו מימנה את תוכנית הלימודים על גיטו קובנה.

כיום, הגנזך איננו עורך תערוכות ואיננו מקיים כנסים, מפאת חוסר מקום. לאחרונה הקצתה עיריית בני-ברק מגרש למבנה, שבו יוצגו תערוכות קבע, ואגף מיוחד יוקדש לספרייה בת אלפי ספרים, תמונות, רפרודוקציות (תעתיקים) ועוד.

הרב סקולסקי מקבל בברכה קבוצות קטנות (על פי תיאום מראש) וגם מבקרים יחידים. תחילה צופים בסרט וידאו קצר אודות המקום, והרב מקיים שיחת הכנה ועונה על

שלוחה של "יד ושם" בגבעתיים

ביקור בספריית השלוחה

סוזן אדל וגילדה קורצמן

תרגמה מאנגלית: זהבה גרטנר

נמצא מפתח שמות גיאוגרפיים הניתנים בכל צורות האיות של המקומות, גם אם חלק מן הערים כבר לא קיים. השמות כתובים בעברית ובאנגלית. חומר ארכיוני איננו מצוי בשלוחה זו וניתן לעיין בו רק בירושלים.

גב' חנה גת, ספרנית מקצועית ומיומנת, מנהלת את הספרייה בעצמה. היא תמיד מוכנה לעזור לכל פונה, כמיטב יכולתה, בחיפוש אחר מסמכים מבוקשים. היא יודעת היכן מצוי כל ספר ומאמר בספרייה ועושה כל מאמץ למצוא חומר רלוונטי לנושא הנדרש. מומלץ להתקשר טלפונית לפני הביקור כדי שהחומר יהיה מוכן מראש.

לפרטים יש לפנות:

טלפון: 571-8197/8 (03)

פקס: 571-7781 (03)

דואר אלקטרוני: library.wohlyn@yadvashem.org.il

שעות פתיחה:

חורף (נובמבר-מאי): ראשון, שני, רביעי וחמישי

9:00-17:00, שלישי 9:00-19:30

קיץ (יוני-אוקטובר): ראשון-חמישי 9:00-17:00

סגור בימי שישי ושבת, חגים יהודיים, שבועיים ראשונים של חודש אוגוסט וימי חול המועד של פסח.

ספריית השלוחה של יד ושם בבית ווהלין בגבעתיים, רח' כורזין 10, משרתת את הציבור הרחב של מרחב גוש דן. השלוחה נפתחה לקהל בשנות השבעים, תחילה כבית ספר מרכזי להוראת השואה, ובהמשך נוספה לה ספרייה ייחודית, בשיתוף פעולה מלא עם הספרייה המרכזית של יד ושם בירושלים. למרות הצפיפות והאי-נוחות של המקום, האפשרויות לחקר השואה הן רבות, וחלק ניכר מן הספרים בספרייה עוסק בנושא השואה. אם כי רוב האינפורמציה ניתנת בשפה העברית, קיים מספר מצומצם של ספרים באנגלית. מטרת הספרייה איננה להיות מקום משיכה לתירימי דווקא; עיקר פעילותה לשמש מרכז חינוכי להוראת השואה, והיא מתרכזת בחינוך תלמידים, באספקת חומר לימודי לסטודנטים ולחיילים, בתכניות להשתלמות מורים ובאספקת חומר לחקר השואה לכל חוקר.

הספרייה איננה משאילה ספרים ובדרך כלל מצוי בה רק עותק אחד מכל ספר. אולם, במחשב מצוי הקטלוג השלם של הספרייה המרכזית בירושלים וניתן להזמין ספרים לשלוחה בגבעתיים.

ישנה גישה גם למסדי נתונים של יד ושם בירושלים ומספר מחשבים משרתים את קהל המבקרים. בין היתר, ניתן להגיע לדפי עד ולהדפיסם בתשלום נמוך, לרשימות ארולסן (Arolsen)* ולאוסף של אלפי תמונות. כמו כן

הארכיון ההיסטורי של מוזיאון החאן לתולדות חדרה**

מאגר מידע לוקאלי רב ערך

נינה רוזין

עמדו מייסדיה על העיקרון של עצמאות התיישבותית וניהולית.

בחירתם בנחלת חדרה הייתה שאפתנית: הנחלה השתרעה על 30,000 דונם של אדמה מגוונת ופורייה. שפע המים בנחלה היה מקור של חיים אך גם של מוות. אסונם של המייסדים הייתה המלריה, שמקורה בביצות הגדולות

בשנת 2005 מלאו לחדרה 115 שנה. בתולדות ההתיישבות החדשה בארץ ישראל, חדרה היא סמל של הישרדות.

היא נוסדה כמושבה בשנת 1890, על ידי ארבע אגודות מיישבות של חובבי ציון ממזרח אירופה. כמו מושבות אחרות של העלייה הראשונה, הייתה חדרה תוצאה מיידית של הפוגרומים בדרום רוסיה. אך שלא כמושבות אחרות,

* המעוניינים לראות את רשימות ארולסן, רצוי שיבואו בשעות הבוקר.

** מאמר זה מבוסס על הרצאה שניתנה במסגרת יום העיון הארצי הראשון לגניאלוגיה יהודית: שורשים משפחתיים בארץ ישראל ובעולם, שאורגן על ידי החברה הגניאלוגית הישראלית, תל אביב, נובמבר 2005.

שתפסו שביעית מהשטח. במהלך העשור הראשון להתיישבותם מתו מקדחת וממחלות נלוות כארבעים אחוז של התושבים, בהם משפחות שלמות. בשש השנים הראשונות לחדרה, 1891-1896, עד לבניית בתי הקבע, נאלצו משפחות הראשונים להתגורר במבנה הח'אן שרכשו כחלק מעסקת קניית האדמה. זה היה במקור בית חווה כפרי עות'מאני שלא נועד למגורי אדם. כאן עבר על המשפחות הראשונות הפרק הטראומטי ביותר בדברי ימי חדרה.

ברומה למייסדי מושבות העלייה הראשונה האחרות, היו גם מתנחלי חדרה מהפכנים. הם הפכו את אורח חייהם הקודם על פניו, ושינו מן הקצה אל הקצה את מושגיהם על עבודה, אדמה ושפה. תמורה זו באה לביטוי בכתוביהם.

החל משלבי הראשית, ניהלו המתישבים הראשונים תכתובות מפורטות עם חברי אגודותיהם בחוץ לארץ. הם ניסחו תקנון פרוגרסיבי למושבה, שהיתה צורת התיישבות חדשה בארץ ישראל. כתבו אין ספור הסכמים וחוזים והקפידו על רישומי בעלויות של קרקעות, על התחייבויות ציבוריות ופרטיות, ועל פרטי פרטים של התושבים ונספחיהם. הם רשמו בדיוקנות פרוטוקולים של האסיפות הכלליות וישיבות הוועד, שדיוניהן הקיפו את כל תחומי החיים. הם דיברו ביניהם יידיש ורוסית בלולות בערבית, אבל את התכתובות הציבוריות ואת הפרוטוקולים השונים, ניהלו על טהרת העברית, תוך שהם יוצרים מונחים חדשים לפי צרכי השעה.

המוזיאון והארכיון לתולדות חדרה

מוזיאון הח'אן, הממוקם בשרידי מבנה הח'אן ההיסטורי, נוסד על ידי עמותת מתנדבים מקומית ונחנך בשנת 1982. זהו מוזיאון היסטורי מקומי והעמותה ממשיכה לנהל ולפתח אותו גם היום.

הח'אן ההיסטורי ומוזיאון הח'אן

The historic Khan and the Khan Museum

המוזיאון שומר על סטנדרטים מקצועיים גבוהים, ומזה עשרים ושלוש שנים הוא מוזיאון מוכר על פי חוק המדינה, ומשלב בתוכו את הארכיון ההיסטורי של העיר. בחדרה אף נקבע תקדים של העברת חומרים היסטוריים עירוניים לרשות עמותה, דבר שהתאפשר בהסכם משפטי יחידאי בארץ (מוסק 2003). ארכיון הח'אן מהווה מאגר חשוב של חומרים ראשוניים, שלא תמיד זוכים להכרה האקדמית להם הם ראויים (אהרנסון 2001). היקף החומר התיעודי במוזיאון הוא: כ-250,000 פריטי מסמכים, כ-20,000 תצלומים, וכ-1000 קלטות אודיו ווידאו של זיכרונות ותיקים ותיעוד אירועים.

הארכיון במוזיאון הח'אן חורג מהדימוי הקלאסי של מאגר חומרים היסטוריים. הצמידות למוזיאון יישובי, בו מסופרות 115 שנותיה של מושבה שהפכה לעיר, יצרה סימביוזה ייחודית של ארכיון ומוזיאון. מתקיימת הפְּרָיָה הדדית בכל אחד מתחומי העשייה המוזיאונים: בתצוגה, בחינוך ובמחקר. פרט לתמיכה ומתן תשובה לצרכי חוקרים ומעוניינים רבים, יוצאת יוזמה למחקר ועיון בחומרי הארכיון גם מצוות המוזיאון ומתנדביו.

תחום חשוב של פעילות המוזיאון הוא בניית תצוגות, שהתכנים והמסרים החינוכיים שלהן מושתתים על חומרים מקוריים מן האוסף. ראוי לציין כי בשלושת העשורים האחרונים חלו בעולם שינויים בתפישת מקומה של ההיסטוריה הלוקאלית במחקר, וגוברת הנטייה להעריך את המקורות הלוקאליים יותר ויותר כאבני יסוד לבניית תמונה היסטורית שלמה ומקיפה. בעקבות זאת עלתה קרנם של ארכיוני היישובים (Kammen 1991, Kyvig 1982).

ארכיון הח'אן מורכב משלושה מקורות:

1. ארכיון עיריית חדרה, שהחטיבה ההיסטורית של מסמכיה מהשנים 1890-1948 הועברה למוזיאון בשלמות בשנת 1992. תהליך ההעברה נמשך גם היום, והחומר העירוני בארכיונו מגיע עד לשנות השישים. זהו המקור העקבי העיקרי לחומר מוניציפאלי רשימתי.

2. מקורות מוסדיים, ציבוריים, וארגונים מקומיים. מרבית החומר מגיע מאיסוף יזום על ידי המוזיאון, אך הוא לא עקבי ואיננו נותן בהכרח תמונה שלמה של פעילות זו לאורך שנותיה של העיר.

3. חומרים ממקורות פרטיים. זהו חומר מעניין ביותר, המאופיין ברבגוניות מכל הבחינות. אלה מקורות ייחודיים, אשר לחלקם יש ערך לאומי, והסיכוי היחיד שלהם להגיע לידיעת חוקרים הוא עקב הימצאותם בארכיון המוזיאון. חלקן של החומר רגיש ביותר, על כן נוסחו הסכמים מורכבים בנוגע לאופן החזקתו, הטיפול בו, והעמדתו לרשות הציבור לעיון.

ראוי להעיר מספר הערות על רשימות מיוחדות בארכיון *החאן*:

א. רשימות מתנחלים מהשנים הראשונות, שמקורן בחטיבה העירונית ובארכיונים ארציים. הרשימות הן מעין תחליף לפנקסי הקהילות שנוהלו בגולה. הצרכים השונים בארץ יצרו חומר בעל אופי שונה, שמשמעותו דמוגרפית וכלכלית בעיקרה. רשימות אלה נושאות לעתים אופי של "מרשם תושבים" אקראי, שנעשה בנקודות זמן מסוימות, לצרכים שלא צוינו במפורש. מבחינה זו הן מהוות חידה ומחכות לטיפול מחקרי (ראו דוגמה להלן).

ב. עיסוק בלתי פוסק ברישומי נחלות ובעלויות קרקע, המלווה במדידות חוזרות ונשנות של האדמות, עיסוק שקיבל גושפנקה מנדטורית ב-1925 ("ספר האחוזה").

עקב מדיניות הקרקעות העות'מאנית, ההרכב המיוחד של ארבע האגודות המיישבות ותופעת מתנחלי החוץ המיוחדת לחדרה (יפלא 2004), היתה חשיבות עצומה לרשימות הבעלויות על אדמה של המתישבים, כולל רשימות האיננוטר החקלאי. ביישוב הכפרי של סוף המאה התשע עשרה וראשית המאה העשרים חשוב היה לשמור על האינטרסים של הפרט בתוך הכלל, ושל הציבור המקומי מול השלטון הזר. ואמנם, כל ראש וועד המושבה וכל מוכתאר בתורה, הקדיש חלק גדול מזמנו לטיפול בנושאי הבעלויות השונים, וניהל רישומים של עניינים אלה.

ג. יומני רשימות פרטיות של מתנחלים, מעין ספרי תזכורות לצרכים שונים שחלקם לא זוהו ולא פורשו.

ד. רישומי המתים. בחדרה הייתה תופעה ייחודית של קבורה בשני בתי עלמין מקבילים: חדרה וזכרון יעקב, ולעיתים אף ביפו. בעקבות התחלואה הגבוהה של התושבים והזדקקותם לשירותי הבריאות של זכרון יעקב, נוצרה תופעה של משפחות שפוצלו, של רישומי מצבות משובשים, העדר פרטים מזהים וכד.

לעניין זה תצוין עבודת מחקר יסודית ומקיפה של מתנדב המוזיאון, מר שמואל שמשוני, אשר ביוזמתו חשף מצבות קברים, פיענח כתובות, הצליב עדויות ורישומי החברה קדישא בשני היישובים, וגאל אנשים, לעתים משפחות שלמות, מן השכחה (שמשוני 2005).

במוזיאון *החאן* יש עניין מיוחד במספר רשימות יוצאות דופן, כגון רשימת "ההזקות" (נזקים) של ההתקפה הערבית ב-1921, שהוגשה לשלטונות המנדט הבריטי לצורך תביעת פיצויים, יומני בית הספר של המושבה, שרשימות התלמידים ופרטי נוכחותם משקפים יישוב מוכה תחלואים (מאלפת ביותר גם רשימת מקצועות הלימוד הכלולה), וכן רשימותיו של רופא המושבה משנת 1912, המלוות תרשימי איברים שנפגעו במלריה ומעוררות עניין מיוחד.

והערה לסיום: השאלה העקרונית העומדת בבסיס העיסוק הארכיוני של מוזיאונים היסטוריים, ועמה מתמודד גם מוזיאון *החאן* לאורך כל שנותיו: מהי המדיניות לאיסוף וקבלת חומרים הראויה למוזיאון?

מוזיאון *החאן* חדרה בחר במדיניות רוחבית ופתוחה, כאשר הפנוראמה האנושית שמרכיבה את היישוב עומדת במוקד ההתעניינות. אנו מאמינים שבאמצעות מדיניות זו, מיוצגת חדרה בצורה הנאמנה ביותר.

ארכיון *החאן* מנוהל על ידי ארכיונאית מקצועית, שנעזרת בעשרה מתנדבים קבועים. במוזיאון ספרייה לתולדות חדרה, ההתיישבות והצינונות. השרות לציבור ניתן חינם. במקום קיימת אפשרות לצילום מסמכים.

שעות פתיחת הארכיון לציבור:

ימים א' עד ה' בשעות 8:00 עד 12:00
יום ג' גם בשעות 16:00 עד 18:00

לתיאום פגישה מומלץ לטלפן:

6322330 (04), 6324562 (04)

www.khan-hadera.org.il

khanhadera@013.co.il

ביבליוגרפיה

אהרנסון, רן. ארכיונים במוזיאונים היישוביים של המושבות הראשונות. בתוך: *מוזיאון החאן לתולדות חדרה: קטלוג*. חדרה, מוזיאון החאן והעמותה למען מוזיאון חדרה, 2001.

יפלא, רחל. סוגיית מתנחלי החוץ בחדרה תרנ"א-תרפ"ו. בתוך: *אסופה לחקר חדרה והמושבות מס' 1*. חדרה, מוזיאון החאן לתולדות חדרה והעמותה למען מוזיאון חדרה, 2004.

מוסק, משה. בניית התשתית לארכיונים של הרשויות המקומיות, המקרה של חדרה. *עינים בארכיונות*, 4:2003. שמשוני, שמואל. אלו החדרתים שנקברו בזכרון יעקב משנת תרנ"א. חדרה, ארכיון מוזיאון החאן, מס' 988 ו-999.

Kyvig, David E. *Nearby History: Exploring the Past around You*. Nashville, TN, American Association for State and Local History, 1982.

The Pursuit of Local History, edited by Carol Kammen, California, AltaMira Press, American Association for State and Local History, 1991.

נינה רודין היא המנהלת והאוצרת של המוזיאון והארכיון החאן לתולדות חדרה, משנת 1984. בעלת תואר M/Phil בתחום *Museum Studies* מאוניברסיטת לסטר אנגליה 2000. מזה 14 שנה היא מלמדת בחוג לימודי תעודה במוזיאולוגיה באוניברסיטת חיפה.

הכנס הבינלאומי ה-6 שנערך בניו יורק באוגוסט 2006
קבוצות הדיון המיוחדות (קד"ם SIG) – סיכומי הפגישות

ארצות הברית: אין קד"ם ספרדים באף חברה גניאלוגית בארה"ב. אולם, הגב' ברברה אלגזי (Barbara Algaze) דיווחה על מבצע פרטי מנוהל על-ידי גב' ויויאן סלמה (Vivian Salama). הן התנדבו לקרב את עניין הגניאלוגיה בחברת קשישים, כולם יוצאי מצרים, ולצורך זה ערכו רשימה ארוכה ביותר של אתרי אינטרנט בהם ניתן למצוא מידע. אתרים אלה יתווספו בעתיד הקרוב באתרו הפרטי של ג'ף מלכא:

www.orthohelp.com/geneal/sefardim.htm

גרמניה: מטילדה טגר דיווחה על הכנס הבינלאומי השני לתולדות הספרדים אשר יתקיים בחודש ספטמבר 2006 בהמבורג (גרמניה) והמארגן ע"י ד"ר מיכאל הלוי בחסות האקדמיה על שם מוזס מנדלסון, המכון לתולדות היהודים הספרדים והמרכז הספרדי של איסטנבול. הנושא המרכזי של הכנס יהיה: **גורל היהודים – נתיני תורכיה במדינות בהן שלטה גרמניה הנאצית**. הכנס הראשון, שהתקיים בשנת 2005, זכה להצלחה גדולה ולתהודה ניכרת.

בסוף הצגת הדיווחים, היתה לכולם הרגשה שאכן הגניאלוגיה של הספרדים החלה להתפתח ויותר אנשים מתעניינים בה, עובדה שגרמה לסיפוק רב בקרב המשתתפים במפגש זה.

לאחר הדיונים הוקרן סרט יוצא מן הכלל: "הפליטים הנשכחים" (The Forgotten Refugees), סרט על מיליון היהודים שברחו או גורשו ממדינות ערב. הקרנתו נמשכה כ-49 דקות והוא הופק בשנת 2005 על ידי David Project and IsraTV.

קבוצת המחקר לאזור צ'נסטוחובה-רדומסקו

(CRARG)

דניאל קוז

חברים וחברים לעתיד בקבוצת המחקר צ'נסטוחובה-רדומסקו (Czestochowa-Radomsko Area Research Group) נפגשו ביום א' 13 באוגוסט 2006 בכנס הבינלאומי בניו יורק. מייסד CRARG ויו"ר הקבוצה סקך את הפעילות בשנה האחרונה:

1. הרחבת מסד הנתונים הכולל שמות של קרבות השואה בפולין ושל אלה ששרדו <http://www.crarg.org>. מסד הנתונים, אחד הגדולים ברשת, הוא בר חיפוש והגישה אליו חינם.

קד"ם ספרדים

מטילדה טגר

המפגש שארך כשעתיים ורבע כלל דיווחים מקבוצות עבודה מכל העולם. בכישרון רב ניהל ד"ר ג'ף מלכא את הישיבה.

ישראל: הישיבה נפתחה במצגת שהוכנה על-ידי, שתארה את הפעילות של קד"ם הספרדים במסגרת החברה הגניאלוגית הישראלית. הובאו שמות ההרצאות והמרצים, רשימת המאמרים שפורסמו ב*שרשרת הדורות* והפרויקטים השונים הקשורים לאוכלוסיית ארץ ישראל מ-1839 עד 1929, שארבעים אחוזים ממנה, לערך, היו ספרדים ובני עדות המזרח. כל הנוכחים התרשמו מן העבודה המרובה המתבצעת במסגרת החברה הגניאלוגית הישראלית.

ספרד: הגב' שלי דרדשתי דיווחה על פעילותה בברצלונה, בה עומדת להתארגן קבוצה המעוניינת בעיקר בגניאלוגיה ספרדית.

צרפת – "עצמי": הגב' אן-מרי פראגי (Anne-Marie Faraggi) משווייצריה, חברת המערכת של כתב העת "עצמי" היוצא לאור בפריז, דיברה על כתב עת זה שהינו היחיד בעולם המוקדש להיסטוריה ולגניאלוגיה של הספרדים באשר הם. היא הדגישה כי המערכת מנהלת מפתח שוטף של כל השמות והמקומות המוזכרים במאמרים השונים הנדונים בהם:

www.geocities.com/Enchanted Forest/1321

הגב' פראגי סיימה את דבריה בפנייה אל הקהל לשלוח מאמרים.

צרפת – CGJ: על קבוצת "צפון אפריקה" המנוהלת על ידי מר זקוב בן-חזון (Jacob Benzazon) במסגרת החוג לגניאלוגיה יהודית של צרפת (CGJ), שמענו מפיו של נציג החוג בכנס, מר מקס פולנובסקי (Max Polonovsky), המשרת כסגן יו"ר החוג. הקבוצה מונה כ-25 חברים, משתדלת לקיים פגישות תלת-חודשיות והקשר בין החברים מבוסס על השימוש במדור שאלות ותשובות שבאתר החברה www.genealoj.org

אנגליה: ג'ף מלכא קרא דו"ח שנשלח אליו בעוד מועד על ידי מר גורג' אנטיקוני (George Anticoni), על הפעילות של קד"ם ספרדים, שנוסד לפני שנתיים במסגרת החברה הגניאלוגית הבריטית, שבה כחמישה אחוזים מן החברים חוקרים את שורשיהם, בעיקר באימפריה העות'מנית.

2. עבודה נרחבת על רישומים מלפני השואה בצ'נסטוחובה, רדומסקו, פלאונו (Plawno) וערים סמוכות.

3. עבודה נרחבת על רישומי לידה, נישואין ופטירה מלפני 1826 מהאזור הנ"ל.

4. קבלת מימון מועידת התביעות והמוזיאון לזיכרון השואה בארצות הברית.

5. קבלת למעלה מ-100 תרומות מיחידים.

קד"ם (SIG) לטביה מרתה לב-ציון

פגישת קד"ם (SIG) לטביה, במסגרת ארוחת צהריים, נערכה ביום ב' 14 באוגוסט. דוד מייכלסון (Michaelson) סיפר על מאמציו לשקם ולשחזר את בית הכנסת מעץ ברזקנה (Rezekne) המכונה "בית הכנסת הירוק", שהוא אחד מבין בתי הכנסת מעץ המעטים ששרדו במזרח אירופה.

בית הכנסת הירוק הוא היחיד שנשאר ברזקנה אחרי מלחמת העולם השנייה, והוא המקום שבו נישאו רב-סביו של דוד. המבנה עומד עתה ריק והוכרז כמבנה מסוכן. דוד הצליח למשוך את תשומת הלב של המוסדות הבאים במאמציו לשקם את בית הכנסת: הסוכנות לפיתוח התיירות של ממשלת לטביה (Latvian Tourism Development Agency), הקרן העולמית לאנדרטאות (World Monuments Fund) והרשת לשימור המורשת (Heritage Conservation Network).

הפגישה השנתית של הקבוצה התקיימה ביום ג' 15 באוגוסט. סדר היום כלל בחירת בעלי התפקידים החדשים, וכן דיון על הפרוייקטים השונים והפעילות המיוחדת הקשורה למסדי הנתונים.

לאחר הישיבה הרשמית הציג הנרי בלומברג, היו"ר החדש, את אוספו הנדיר של מזכרות מלטביה הישנה (Old Latvia). האוסף כולל צילומים מתחילת המאה העשרים וגלויות מעיירות וקהילות שנעלמו מן המפה מזמן. גב' בלה זיסרה (Zisere) דיברה על החיים היהודיים כיום בריגה ובחלקי לטביה האחרים. העניין הרב שעוררה ההרצאה ניכר בשאלות ותשובות ערניות שהיו אחריה.

לאחר הפגישה עברו רבים מחברי ה-SIG לאולם סמוך לראות את הסרט My Jewish Grandfather [סבי היהודי]. הסרט צולם לפני כעשר שנים על ידי הקולנוען הדני קספר הויברג (Casper Hoyberg) שנולד בישראל לאם דנית ואב יהודי. הסרט דן בגילוי מוצאו וגורלו של

הסב היהודי, שנולד בריגה, והוא כולל צילומים היסטוריים של ריגה וקטעי וידאו המתארים מסע לריגה של היום.

גב' בלה זיסרה, תושבת ריגה העומדת לקבל תואר דוקטור מהמכון Institut d'Etudes Politiques de Paris (המכון למדעי המדינה בפריס), הציגה באחד המושבים של הכנס (ביום ד' 16 באוגוסט) חומר המבוסס על עבודת הדוקטורט שלה *זיכרון השואה בלטביה: דיון בן זמננו* (Memory of the Holocaust in Latvia: A Contemporary Debate). הרצאתה התמקדה בשואה כפי שהיא נתפסת בתוך הקהילות האתניות השונות שבלטביה, לאחר הדמוקרטיזציה. התפקיד הקריטי של האוכלוסייה הלטבית באירועי השואה נידון בהקשר של המחקר המדעי העכשווי, התקשורת הלטבית וראיונות בעל פה עם תושבי לטביה היהודים והאחרים. כיום, למעלה משישים שנה לאחר המלחמה, עדיין משפיעים אירועים אלה על היחסים שבין הקבוצות האתניות במקום.

קד"ם רומניה Rom-SIG

מרל קסטנר, דורותי ברנשטיין וברוס רייש

קבוצת קד"ם רומניה נפגשה ביום שלישי אחרי הצהריים, 15 באוגוסט 2006. יו"ר: מרל קסטנר (Merle Kastner), ניהל את הפגישה ברוס רייש (Bruce Reisch). היו שישים וחמישה משתתפים.

קד"ם רומניה היא קבוצה ללא תשלום דמי חבר, וכל מי שמתעניין במחקר באזור רומניה מוזמן להצטרף לקבוצה, דרך אתר האינטרנט של JewishGen, <http://www.jewishgen.org/romsig>, ולהירשם על פי ההוראות שבאתר. אנו מציעים להשתמש באפשרות digest.

רנה שטייניג (Renee Steinig) ושמעון קריינדלר (Simon Kreindler) מסרו את רשמיהם על הפגישה החשובה של יוצאי צ'רנוביץ, אוקראינה וצאצאיהם, שהתקיימה בחודש מאי 2006. שמעון סיפר גם על הצעדים שנקט כדי להתכונן למסע.

ברוס רייש הביא עדכון של המקורות המסייעים למחקר הגניאלוגי בשורשים היהודיים בבוקובינה. רשימות והערות ניתן למצוא באתר:

<http://www.shtetlinks.jewishgen.org/sadgura/ReischToronto.html>

מידע שהוצג בפגישה

- ספר הזכור למולדובה הוא עתה באינטרנט.

ספר הזיכור של אורגייב (אורהיי) (Orhei) תורגם במלואו על ידי טרי לאסקי (Terry Lasky) והוא נמצא עתה באינטרנט בכתובת:

<http://www.jewishgen.org/Yizkor/Orgeyev/Orgeyev.html>. הוא מכיל 216 עמודים ולמעלה מ-250 תמונות.

במסגרת מחקר גניאלוגי כללי (לאו דווקא מחקר ברומניה) כדאי מאוד להיכנס לאתר של סטיב לסקי (Steve Lasky) על המוזיאון לתולדות המשפחה (Museum of Family History), המתרחב ומשתכלל בהתמדה:

<http://www.museumoffamilyhistory.com/>

אתר האינטרנט של קד"ם רומניה (Rom-SIG):

<http://www.jewishgen.org/romsig/>

קד"ם דרום אפריקה שאל איסרוף

קבוצת קד"ם דרום אפריקה מתמקדת באפריקה שמדרום לקו המשווה. התקיימו מספר פגישות, בהשתתפות חברים מישראל, ארצות הברית, הממלכה המאוחדת, דרום אפריקה, קנדה ועוד.

בישיבה הראשונה הגיש רוי אוגוס (Roy Ogus) סקירה על מטרות הפעילות של קד"ם דרום אפריקה (ראו את האתר www.jewishgen.org/safrica). מציג של PowerPoint הדגים את היעדים, התחומים, הפרוייקטים והעלון שמוציאה הקבוצה.

הדיון כלל את הנושאים הבאים: סקירה על המטרות של קד"ם דרום אפריקה והצגת חברי ההנהלה; סיכום הפעילויות העיקריות, כולל העלון; דו"ח הגזבר, מייק גץ (Mike Getz); סקירה על דפי האינטרנט של קד"ם דרא"פ; דיון קבוצתי עם שאלות ותשובות.

שאל איסרוף הציג בקווים כלליים את הפעילות הנוכחית ואת הפרוייקטים העתידיים של "המרכז לגניאלוגיה ולהגירה יהודית" במסגרת "המרכז ללימודי יהדות על שם יצחק וג'סי קפלן" שבאוניברסיטת קייפטאון, דרום אפריקה. אתר המרכז הוא:

http://chrysalis.its.uct.ac.za/CGI/cgi_Rootweb.exe

היעד העיקרי של המרכז הוא לערוך מחקר על 15,000 המשפחות הראשונות שהיגרו לדרום אפריקה בין 1850 ו-1950 מאנגליה, גרמניה, ליטא, לטביה ובלרוס, כדלקמן:

- למפות את תולדות ההגירה היהודית לדרום אפריקה במטרה לספק נתונים מקיפים ובטוחים למרכז התגליות במוזיאון היהודי של דרום אפריקה [South African Jewish Museum (SAJM)].

• רישומי קבורה יועלו על תקליטור והמידע יישלח ל-JewishGen כדי לשלב אותו במסד הנתונים JOWBR ובאתר האינטרנט.

• עדכון אתר האינטרנט של קישינב ועיירות מולדובה הוא עתה בשלבי הכנה, על ידי פטר מקדונלד (Peter McDonald).

• נמשכת העבודה על רישומי נתונים מקישינב, בנדרי (Bendery) ובלץ (Beltsy) ובקרוב תתחיל העבודה גם על רישומים מהרצה (Herta), שהיא כיום באוקראינה אך היתה חלק מרומניה.

• דרושים לנו עוד מתנדבים לעבודה על תרגום מקורות ראשוניים כתובים בכתב הקירילי ובעברית ויידיש. מי שמעוניין לעזור יפנה אל בוב ואסקו (Bob Wascou) לפי הכתובת: robtrw252@aol.com

כפגישה צוין כי עדיין קשה ביותר להשיג מידע מבוקרסט. הצעות לגבי מחקר הגניאלוגיה היהודית ברומניה ניתן לקבל אצל מרל קאסטנר וברוס רייש, לפי הכתובת:

Merle Kastner: merlek@videotron.ca

Bruce Reisch: bir1@nysaes.cornell.edu

המעוניינים לשכור חוקר ברומניה, רצוי שיתעניינו קודם אצל אחרים שכבר עשו זאת, כולל גב' רוזאן ליסון. כתובתה:

Rosanne Leeson: rdleeson@sbcglobal.net

אתר אינטרנט שימושי מאוד הוא:

<http://czernowitz.ephes.com>, הכולל גם מידע על הצטרפות לקבוצת הדיון היהודית צ'רנוביץ/סדיגורה.

השגת רישומים מרומניה

כדי לקבל העתקים של רישומים אזרחיים מרומניה, יש לשלוח בקשה בדואר אוויר אל הכתובת:

Archivele Nationale

B-dul Regina Elisabeta nr. 49, Sector 5 050013

Bucuresti ROMANIA

או בפקס: +4021-312-58-41

יש לכלול בבקשה את הפרטים הבאים:

- שם האדם שהוא נושא הבקשה
- תאריך ומקום הלידה/נישואין/פטירה
- הדת

פרוייקטים של Rom-SIG

מסד נתונים רומני כולל נמצא באתר

<http://www.jewishgen.org/databases/#Romania>

פרוייקט בית העלמין של צ'רנוביץ:

<http://czernowitz.com> (הנתונים עדיין אינם מועלים לאינטרנט)

באזור הפך, בסביבת Bot Rivier. ההרצאה ותיאור הד' 'dorp' (או "עיריה" דרום אפריקנית) לוותה בגרפיקה משוכללת.

סדנאות המחשב היוו חידוש בכנס זה. רוי אוגוס ושאל איסרופ ניהלו סדנה כזאת, בנושא מחקר דרום אפריקה באינטרנט. השתתפו בסדנה כעשרים איש, שלמדו את הנושא תוך כדי עבודה פעילה במחשב.

חברים חדשים הצטרפו למחקר הגניאלוגיה היהודית בדרום אפריקה ובעקבות זאת התקיימו מספר פגישות ערות של שאלות ותשובות.

● לשלב את הנתונים הגניאלוגיים בתוך המחקר הבין תחומי המבוצע תחת חסות המרכז ללימודי יהדות על שם יצחק וגסי קפלן שבאוניברסיטת קייפטאון. הפרוייקטים כוללים מחשוב הנתונים שברשימות הנוסעים של אוניות חברת Union Castle שהפליגו מסאותהמפטון (Southampton) ומלונדון לדרום אפריקה בין 1880 ו-1930.

בארוחת הצהריים של קד"ם דרום אפריקה נאמה גב' אן רבינוביץ (Ann Rabinowitz) מהעיר מיאמי בפלורידה, והציגה בצורה מרתקת את משפחתה, שמקורה בקופישוק (Kupishok), היגרה לדרום אפריקה והתיישבה לבסוף

חלק מהמשתתפים הישראליים בכנס הבינלאומי ה-26 בניו יורק, אוגוסט 2006.

מימין לשמאל: ד"ר לאה גדליה, בילי שטיין, מטילדה טגר, רוז פלדמן, חנה פורמן, אלן וצבי סטפק

Participants from IGS Israel at the 26th International Conference, August 2006, New York.
From right to left: Dr. Lea Gedalya, Billie Stein, Mathilde Tagger, Rose Feldman, Chana Furman, Ellen and Tzvi Stepak

סיכומי מאמרים מכתבי עת גניאלוגיים זרים

רשימה שנייה של שינוי שמות של יהודי מיינץ
(Mainz) – גילוי המעורר שאלות, מאת Ernest
Kallmann

הרשימה הראשונה משנת 1808 והשנייה מ-1838. המחבר
משווה ביניהן ומעורר שאלות על תקפות החוקים
הצרפתיים במיינץ גם אחרי הכיבוש הצרפתי ועל מעמד
היהודים בעיר.

אבותיה של אליזבת גולדשמידט מקאסל ומנהיים
(Elisabeth Goldschmidt von Kassel und
Mannheim), מאת Sigismund von
Dobschuetz (חלק ראשון)

המחבר מפרט את תולדות היהודים בשתי הערים קסל
ומנהיים, בהדגשת מעמדם של יהודי החצר, ביניהם
משפחת גולדשמידט. אליזבת גולדשמידט נולדה ב-1888
בקסל במשפחה יהודית שהוטבלה לדת הפרוטסטנטית זמן
קצר לפני הולדתה. היא נישאה בשנת 1908 ל-Gottfried
von Collas ונפרדה ממנו ב-1928, שרדה בשואה ונפטרה
ב-1974.

רשימת האבות של Rene Marksitzer, מאת Nelly
Marksitzer-UScher

ברשימה, המשתרעת על ארבעה דפים, 293 שמות בציון
התאריך והמקום של הלידה והפטירה. הקדום ביותר הוא
שמו של Samuel Uri Schraga WEIL שנולד בערך
בשנת 1565 ב-Burgau.

המבורג

לתולדות משפחת דרוקר (Drucker) בהמבורג, מאת
Juergen Sielemann, חלק שלישי

בין הודו המערבית והמבורג, מאת מיכאל
Studemann-Halevy, חלק עשירי

מקורות לחקר משפחות יהודיות בארכיון בהמבורג,
מאת Juergen Sielemann, חלק עשירי

מעייין (Maajan), הביטאון של החברות
הגניאלוגיות בשווייצריה ובהמבורג, מס' 76,

ספטמבר 2005

אסתר רמון

שווייצריה

עדויות לנוכחות יהודית, מאת Raymund M. Jung
במסגרת העדויות להתיישבות היהודית בפולין מובאים
במאמר שרטוט של בית כנסת מעץ ב-Pogrzebyszcze
וכן רישום משנת 1762, המראה הגמון פולני מעלה באש
ספרים שהוחרמו.

בית הקברות ב-Wangen, מאת פטר שטיין (Peter
Stein)

המאמר מביא את קיצור תולדות היהודים במקום עד
התקופה הנאצית ועד בכלל. יהודים הגיעו לוואנגן אחרי
1611, כשפרצה ב-Thurgau מגפה והיהודים הואשמו
בהפצתה. היהודי הראשון הידוע בשמו היה Moses
Ainstein, שעבר בשנת 1657 מואנגן לברוחאו (Buchau),
והוא אבי משפחת אלברט איינשטיין.

בית הקברות במקום נפתח בשנת 1827. במאמר רשימה
של 112 יהודים הקבורים בבית הקברות ולגבי רובם גם
ציון שנות הלידה והפטירה.

בית הקברות ב-Worblingen, מאת פטר שטיין

יהודים התגוררו במקום זה משנת 1611 ועד 1902. בית
הקברות נפתח ב-1857. ברשימה יש 37 שמות של נקברים
בציון תאריכי פטירתם.

רבקה ריפגן וייל (Rita Rifgen Weil), מאת Nelly
Marksitzer

המחברת מוכיחה שרבקה ריפגן וייל המופיעה בעץ
המשפחה שלה נולדה ב-1747 והיא מזכירה שמשפחתה
מגיעה עד למהר"ם מרטנבורג.

יצוין כי רשימת הבוחרים הזאת נמצאת יחד עם מסמכים אחרים בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים. היא כוללת את שם המשפחה, השם הפרטי, לפעמים שם האב, משלח היד ולפעמים הגיל. המפתח לרשימה זאת, יחד עם כל הפרטים, נמצאת באינטרנט זה יותר משנה, באתר הבא:

<http://www.sephardicstudies.org/entrance.html>

GenAmi, No.36 – Juin 2006

סיכמה: מטילדה טג'ר

חוברת זאת כוללת בין השאר מאמר על תולדות קהילת דוברובניק שבקרוואטיה, מאז בואם של גולי ספרד ועד לחורבן בשנת 1943. יצוין כי בית הכנסת שבדוברובניק יחד עם הספרים שבו ניצלו מן ההרס הכללי. כיום נמצא בבניין בית הכנסת מוזיאון יהודי ובו מוצגים ספרי תורה עתיקים מן המאה ה-14 ועוד תשמישי קדושה יקרי ערך אחרים.

חברת ג'ן-עמי פתחה במבצע מבורך "גניאלוגיה והילדים", המיועד ללמד ילדים על אבותיהם.

ישנה עוד כתבה ארוכה על האחים דארמשטר (Darmsteter) והקשר שלהם לשושלת הרבנית ברנדייס.

Revue du Cercle de Généalogie Juive, No.86,

Avril-Juin 2006

מטילדה טג'ר

יהודי טריפולי ערב הפיכתה למושב (1911), מאת ד"ק טאייב (Taïeb). מעט מאוד נכתב על ההיסטוריה של טריפולי בירת לוב, שהיתה במשך דורות חלק מן האימפריה העות'מנית ושהפכה למושב איטלקי ב-1911. הואיל ונמצאו מסמכים מעטים ביותר המתעדים את תולדות יהדות טריפולי, המחבר מתמקד בניתוח שמות המשפחה היהודיים הנפוצים שם.

עוד בעניין חקר השמות, ישנו המאמר על השמות הפרטיים שהיו נהוגים בחבל אלזאס שבצפון מזרח צרפת.

כתבה משעשעת משהו מספרת על הקשר שמצאה אנדרה לאנץ מרגולין (Andrée Lantz-Margolin), חברה בחברה הצרפתית לגניאלוגיה יהודית, עם מוריס בלן (Maurice Blanc), שכתב במחצית הראשונה של המאה ה-20 סדרת ספרי מתח על ארסן לופין (Arsene Lupin), גנב נועז שניחן באלגנטיות יוצאת דופן.

לבסוף כותב לורן קאסל (Laurent Kassel) על תולדות אחת מקהילות חבל אלזס: ויטרסהיים (Wittersheim).

העורכת של "עצ"י", לורנס אבן-צור-חזן, כתבה הפעם את כל המאמרים המרתקים של חוברת זאת ולכן, לפני שאסכם את תוכן החוברת החדשה, ברצוני להביא כאן את קריאת העורכת שנשמעה באספת קד"ם הספרדים במסגרת הכנס הבינלאומי לגניאלוגיה יהודית שהתקיים באוגוסט 2006 בניו יורק. בקשתה היתה פשוטה מאד: "אנא שילחו לנו מאמרים על תפוצה ספרדית כל שהיא. נשמח לפרסם אותם."

ולהלן סיכום המאמרים: הפעם מטיילים מבית הספר "אליאנס" שבאיזמיר עם רשימת 240 התלמידים שביקר בו מאז שנת היווסדו ב-1873 ועד 1879 ומגיעים עד לסלונקי של המאה ה-18. המקורות על חיי הקהילה הזאת בתקופה אינם רבים, ומוכאים כאן דבריו של נזיר מיסיונר (Jean-Baptiste Souciet). המעניין ביותר בסיפורו של הנזיר הוא שבשנת 1743 עדיין לא היתה קהילת סלונקי מגובשת, אלא היתה מחולקת בין היהודים שהגיעו במאה ה-14 ובמאה ה-15 מגרמניה והונגריה, לבין מגורשי ספרד ומגורשי איטליה. יעברו עוד מאה שנה עד שתתאחד הקהילה ומאתיים שנה עד שתיכחד בידי הנאצים.

הסיכוב בשטח האימפריה העות'מנית מסתיים בעיירה גליפולי (Gallipoli כיום Gelibolu) הנמצאת בחלק האירופי של תורכיה, דרומית לאיסטנבול. בדיווח שהגיע לארכיון כ"ח נאמר כי הרובע היהודי נחרב לחלוטין ברעידת אדמה שאירעה באוגוסט 1912. מסופר בו על פעולות ההצלה בקרב הקהילה היהודית ומצורת רשימת החברים שהשתתפו בוועד ההצלה. ניתן לראות בה שמות ייחודיים לקהילה, כגון שבי CHEBI, או אלדורוטי ALDOROTTI. המאמר מביא עוד דיווח על החיים בקהילה מפרי עטו של נוסע בריטי שב-1873 פרסם את זיכרונותיו משהותו בגליפולי.

ובקפיצה מערבה, אנחנו מגיעים אל קהילת קונסטנטין, העיר השלישית בגודלה באלג'יריה. ב-1880 נערכו בחירות בכל מחוז קונסטנטין כדי לבחור את נציגי הקהילה בקונסיסטוריה המרכזית בפריז (Consistoire General de France), דהיינו הוועד המרכזי של הקהילה (מבחינה מינהלית היתה אלג'יריה כולה חלק בלתי נפרד מצרפת, ולכן חברי הקהילה (הקונסיסטוריה) היו גם נציגים בוועד הקהילה המרכזית ששכן בפריז הברירה). המחברת מצאה מסמך חתום על ידי חמישים ושלושה בוחרים, שהוא מכתב מחאה נגד הבחירות האלה שנערכו, לדבריהם, במירמה. בעקבות המכתב נספרו הקולות שוב בנוכחות הרב הראשי לאלג'יריה, והתוצאות תוקנו. רשימת החותמים על המסמך מובאת בסוף המאמר.